

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Pedagogická fakulta

Katedra primární pedagogiky

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**PODMÍNKY VZDĚLÁVÁNÍ
DVOULETÝCH DĚTÍ
V MATEŘSKÝCH ŠKOLÁCH**

Studijní program: Pedagogika

Studijní obor: Pedagogika předškolního věku

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Jana Kropáčková, Ph.D.

Autor diplomové práce: Bc. Hana Splavcová

Diplomová práce dokončena: duben 2015

Prohlašuji, že jsem vypracovala diplomovou práci samostatně, že všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, 9. dubna 2015

Podpis:
Bc. Hana Splavcová

Děkuji vedoucí diplomové práce, PhDr. Janě Kropáčkové, PhD., za její vstřícnost, porozumění a podporu v době přípravy diplomové práce i po celou dobu studia. Děkuji všem pedagogům, kteří se svými přednáškami, otázkami a hledáním odpovědí v průběhu studia podíleli na mé cestě za poznáním. Děkuji svým nejbližším a přátelům za trpělivost, čas a lásku. Děkuji Mgr. Jitce Jarníkové za vytvoření optimálních podmínek pro studium a vypracování diplomové práce. Děkuji všem kolegům za laskavou podporu a pomoc v průběhu studia.

Obsah

Abstrakt	6
Klíčová slova	7
Úvod	8
1. Teoretická část	9
1.1 Vývoj rodinné, sociální a vzdělávací politiky od roku 1990	9
1.1.1 Proměny rodiny	11
1.1.2 Proměny ženy – matky	13
1.1.3 Motivace rodiny k využívání mateřské školy	13
1.2 Projekty a výzkumná šetření	15
1.2.1 Dlouhodobé výzkumy	15
1.2.2 Výzkumy v projektech podporovaných Evropským sociálním fondem	16
1.2.3 Grantové projekty s podporou Akademie věd ČR	17
1.2.4 Šetření Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy	23
1.2.5 Šetření Národního ústavu pro vzdělávání	23
1.3 Strategie vývoje předškolního vzdělávání	25
1.3.1 Skutečnost v mateřských školách	25
1.3.2 Zahraniční zkušenosti	26
1.4 Charakteristika dítěte do tří let	27
1.4.1 Z hlediska poznatků vývojové psychologie	27
1.4.2 Z hlediska poznatků předškolní pedagogiky	30
1.5 Institucionální péče a vzdělávání dětí do tří let	34
1.5.1 Jesle	34
1.5.2 Mateřské školy	36
1.5.2.1 Vzdělávací program pro děti předškolního věku	37
1.5.2.2 Podmínky vzdělávání	38
1.6 Závěr teoretické části	44
2. Praktická část	45
2.1. Cíl praktické části	45
2.2. Výzkumné otázky	45
2.3. Metody výzkumného šetření	45

2.3.1. Případová studie	45
2.3.2. Anketa	46
2.4. Charakteristika výzkumného souboru	46
2.5. Získaná data z výzkumu	49
2.5.1. Z případové studie	49
2.5.2. Z ankety	56
2.6. Interpretace získaných dat	56
2.7. Návrh způsobu řešení zařazování dětí mladších tří let do mateřské školy ...	59
2.8. Diskuse	60
2.9. Závěr	63
Použitá literatura a informační zdroje	65
Prohlášení žadatele o nahlédnutí, evidenční list	68

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá aktuální problematikou předškolního vzdělávání dětí mladších tří let v mateřské škole.

S ohledem na rodinnou, sociální i vzdělávací politiku se přesouvá péče a vzdělávání dětí mladších tří let do mateřských škol. Cílem práce je popsat proměny rodiny, současný stav předškolního vzdělávání v České republice s ohledem na děti mladší tří let a posoudit potřeby dítěte do tří let věku. Na základě těchto potřeb vymezit podmínky pro vzdělávání dětí mladších tří let v mateřských školách. V rámci výzkumného šetření bylo zkoumáno naplňování potřeb dětí a úprava podmínek pro vzdělávání dětí mladších tří let v mateřských školách, které tuto činnost vykonávají. Následně byly výstupy z provedených šetření vzájemně porovnány a srovnávány s optimální praxí kvalitní instituce.

Z výstupů této diplomové práce je zřejmé, že předškolní vzdělávání dětí mladších tří let v mateřských školách je možné. Pro zachování kvality poskytovaného vzdělávání je nutné upravit podmínky pro vzdělávání tak, aby vyhovovaly aktuálnímu vývoji a potřebám těchto dětí, zejména snížení počtu dětí ve třídě a posílení pedagogického personálu.

Na základě příkladu dobré praxe je v diplomové práci popsán návrh možných řešení pro zařazení dětí mladších tří let do mateřské školy v současných legislativních podmínkách.

Abstract

This thesis deals with actual topic in the Czech Republic – pre-school education of children younger than three years in kindergartens.

With regards to social, health educational and family policies development, education and care of children under three years of age have shifted to kindergartens. The aims of this thesis are to describe recent changes concerning family, current state of pre-school education system in the Czech Republic with regard to children younger than three years of age needs and analyze and specific these needs by a contemporary young child. On such substantial data base we would like to define specific conditions of pre-school education of such young children. To follow the aims, an inquiry was conducted to examine whether or not the needs of children younger than three years are fulfilled at some kindergartens.

Following that, the inquiry outputs from individual school have been compared to one another and to a model of an optimal praxis of a pre-school institution.

Based on this thesis outcomes it is obvious that pre-school education of children of age up to three years in kindergartens is possible. In further detail, to maintain current quality of pre-school education also in case of inclusion of such children into kindergartens it is necessary to adopt specific legal conditions for pre-school education that it matches these children learning needs and personal and social development; mainly to decrease maximum of children in a learning group and increase the necessary number of pedagogical staff. Based on a case of precise practice described within this thesis, it was developed a concrete model of appropriate education and care of children younger than three years in kindergartens within current legal conditions.

Klíčová slova

dítě raného věku, podmínky předškolního vzdělávání, vzdělávání dětí do tří let, výchova v rodině, institucionální péče, jesle, mateřská škola, předškolní vzdělávání, potřeby dítěte raného věku, vzdělávací politika, sociální politika, rodinná politika

Key words

child early age, conditions of preschool education, education for children up to three years, education in the family, institutional care, nursery, kindergarten, preschool education, children's needs early age, education policy, social policy, family policy

Úvod

Česká republika v průběhu posledních let prochází změnami v řešení rodinné, sociální a vzdělávací politiky zaměřené na děti od narození do tří let a jejich rodin. Rodičovská dovolená poskytovaná do čtyř let věku dítěte změnila na přechodné období poptávku rodin po jeslích, tedy zařízení pro denní péči o děti do tří let věku. Jesle byly ve velké míře rušeny, zůstalo jich jen několik málo v celé republice. Novelou zákona 372/2011 Sb., o zdravotnických službách a podmínkách jejich poskytování, byly jesle, jako instituce pečující o děti do tří let věku, s účinností od 1. 1 2014 zrušeny. Této změně však předcházela úprava pravidel pro poskytování rodičovského příspěvku. Od roku 2013 je možné čerpat rodičovskou dovolenou variabilně, ve zkrácené době do dvou let věku dítěte. To umožňuje rodičům, zejména matkám, rychlejší návrat do aktivního pracovního procesu. Matky pak potřebují adekvátní péči o své děti, která je mnohdy nedostupná.

Cílem této diplomové práce je podat ucelený pohled na současný stav v České republice v souvislosti s problematikou vzdělávání dětí raného věku v mateřské škole. Předchozí bakalářská práce (Splavcová, 2013) byla věnována specifikům práce v jeslích. Jedním z výstupů bylo srovnání Programu výchovné práce pro jesle a mateřské školy (1984) s Rámcovým vzdělávacím programem pro předškolní vzdělávání (2004). Oba dokumenty byly porovnávány zejména v oblasti podmínek, nutných pro péči a vzdělávání dětí mladších tří let. Bylo zde zjištěno, že je možné vytvořit vhodné podmínky pro vzdělávání dětí mladších tří let, poskytovat kvalitní vzdělávání a péči těmto dětem, naplňovat aktuální potřeby dětí, rodičů i pečujících osob.

Vzhledem k situaci, kdy se vzdělávání a péče o děti mladší tří let přesouvá do mateřských škol, bude teoretická část této práce věnována psychickému, fyzickému i sociálnímu vývoji dítěte do tří let, nastavení vhodných podmínek pro vzdělávání dětí mladších tří let, odlišnostem v organizaci, úpravám režimu dne a průběhu výchovně vzdělávacího procesu. V praktické části budou výstupy teoretické části ověřeny (potvrzeny či vyvráceny) šetřením v několika konkrétních mateřských školách, kde přijali ke vzdělávání děti mladší tří let.

1. Teoretická část

Odborná i laická veřejnost se zabývá otázkou vhodnosti a přínosnosti institucionální výchovy a vzdělávání dětí do tří let. Názory jsou velmi rozmanité, od zásadního odmítání institucionální výchovy po její nesporný přínos. Časté jsou otázky: „Jaké vlastně je dvouleté dítě?“, „Do kolika let by mělo být dítě výhradně v rodinné péči?“, „Je zařazení do instituce pro dítě raného věku vhodné?“, „Máme instituce pro tyto děti?“, „Budou v instituci naplňovány potřeby dětí?“, „Jsme schopni připravit vhodné podmínky?“ Na některé z těchto otázek je možné najít jasné odpovědi, jiné je třeba posoudit z různých úhlů pohledu a odpovědi nechat otevřené. Ať budou odpovědi jakékoliv, je nutné hledat vhodná řešení institucionální výchovy a vzdělávání dětí mladších tří let. Existují k tomu nejméně dva zásadní důvody:

1. *Každé dítě má právo na vzdělávání.*
2. *Pro naplňování aktuálních potřeb rodiny je nutné mít připravenou alternativu naplňování aktuálních potřeb dítěte mimo rodinu.*

Teoretická část této diplomové práce bude věnována v první části vývoji rodinné, sociální a vzdělávací politiky České republiky, která v posledních letech směřuje k potřebě zařazování dětí raného věku do institucionálních zařízení. V další části, zaměřené na dítě raného věku, bude popsán vývoj dítěte do tří let. V poslední části budou představeny dosavadní provedené a popsané výzkumy v oblasti péče o děti raného věku a možnosti vzdělávání těchto dětí v mateřských školách z pohledu naplňování potřeb dětí do tří let věku.

1.1 Vývoj rodinné, sociální a vzdělávací politiky od roku 1990

Vlivem celosvětových změn ve společnosti, souvisejících s rozvojem průmyslu a obchodu, rozvojem technologií, komunikačních prostředků, dochází k rychlému zvyšování životní úrovně a změnám v postojích a potřebách jednotlivců. Doba je rychlá a vyžaduje po každém jednotlivci schopnost rychlé aklimatizace, přizpůsobení se novým podmínkám a zdolávání nastalých životních překážek. Česká republika patří k zemím, kde komunistický režim tento vývoj uměle brzdil, čímž vznikl v rozvoji společnosti

dlouhodobý propad. Změnou režimu a nástupem demokracie se otevřely nové možnosti. Nabytá svoboda však do společnosti přinesla i mnoho negativních vlivů. Ve vztahu k dětem jsou to zejména změny v rodinném životě, zvyšování ekonomických, společenských a kulturních rozdílů ve společnosti, vliv komerce. Po vzoru vyspělých zemí Česká republika směřuje rodinnou a sociální politiku ke sladování profesního a rodinného života. V posledních letech učinila několik výrazných kroků k posílení této politiky. Jedním z nich je změna v poskytování rodičovského příspěvku. Od roku 2013 je poskytování rodičovského příspěvku možné v rozsahu do dvou až čtyř let věku dítěte. Délka čerpání je volitelná a ohraničená pevnou částkou 220 tisíc Kč, která je postupně rodiči vyplácena. Čerpat může kterýkoliv z rodičů. Stále převažuje čerpání rodičovského příspěvku matkami, v posledních letech není výjimkou ani čerpání rodičovského příspěvku otci. Rodiny se rozhodují podle aktuální finanční situace a profesních potřeb rodičů. Na rodičovské dovolené tak s dítětem zpravidla zůstává rodič s nižšími příjmy ze zaměstnání, případně rodič, kterému nehrozí profesní stagnace nebo dokonce profesní propad z důvodu dlouhodobého výpadku z praxe. Tento systém poskytování příspěvku umožňuje rodinám volit optimální variantu, související s potřebami rodiny a jejích jednotlivých členů. Bohužel na tyto možnosti nenavazuje vzdělávací politika.

V devadesátých letech 20. století došlo k několika zásadním změnám, které měly vliv na předškolní vzdělávání.

- *Ve společnosti převažuje názor, že děti mají být co nejdéle s matkou doma.*
- *Změny ve společnosti přispěly k odkladu rodičovství a výrazně nižší porodnosti.*
- *Na základě snížení porodnosti došlo k „optimalizaci sítě mateřských škol“.*
- *Byl výrazně snížen počet jeslí.*

Na počátku nového tisíciletí se situace ustálila, porodnost se začala zvyšovat, zejména díky ženám, které v první vlně demokracie založení rodiny odkládaly. Zároveň mnohým matkám z různých důvodů nevyhovovalo zůstat s dítětem doma po dlouhou dobu. Tím došlo ke změně potřeb a míst v mateřských školách byl náhle nedostatek. Školský zákon zaručuje místo v mateřské škole pouze dětem v posledním roce před začátkem povinné školní docházky, mladší děti jsou přijímány pouze v případě volné kapacity. Poptávka po předškolním vzdělávání výrazně převyšovala nabídku. Zřizovatelé se zpravidla snažili reagovat navyšováním kapacity stávajících mateřských škol nebo zřizováním škol nových. Přesto je v mnohých regionech kapacita stále nedostačující. V některých regionech, kde se

porodnost opět snižuje, se díky navýšení míst v mateřských školách již otevřela možnost pro přijímání dětí mladších tří let. Právě pro tyto mateřské školy je potřeba připravit závazná pravidla a optimální podmínky pro vzdělávání všech dětí. Změny v mateřských školách v posledních pětadvaceti letech popisuje velmi přehledně a výstižně Kořátková (Pedagogická orientace, 2014, č. 4, s. 583 – 597). Věnuje se zde jednotlivým fázím transformace mateřských škol, vzdělávání učitelek mateřských škol, integraci dětí se speciálními vzdělávacími potřebami, dostupnosti mateřských škol v jednotlivých obdobích. Možnostmi vzdělávání dětí mladších tří let v mateřských školách se zde nezabývá. Tento požadavek je většinou stále opomíjen. V minulých letech, kdy nebyly z kapacitních důvodů přijímány ani děti starší, nebyla možnostem zařazování dětí mladších tří let do mateřské školy věnována pozornost. Změnu v tomto postoji přinesly potřeby z poslední doby. Kapacita mateřských škol se začíná uvolňovat a v roce 2014 byly definitivně zrušeny jesle, které do té doby představovaly nejpřijatelnější variantu výchovy a péče o děti raného věku. S vývojem společnosti se mění i nároky na rodinu a matku, mění se i jejich postoje a potřeby. Pro rodinu je mnohdy institucionální vzdělávání dětí od raného věku nutností.

1.1.1 Proměny rodiny

Rodina prochází v posledních letech velkými změnami. Ještě v polovině minulého století bylo obvyklé vícenerační uspořádání rodiny. Domácnost sdílely společně děti, jejich rodiče a prarodiče, navíc byla většina vdaných žen v domácnosti. Staraly se o veškerý chod domácnosti, o děti, o rodiče. Protože nechodily do zaměstnání, neměly potřebu umístit dítě mimo rodinu. Později, když se stávalo pravidlem, že matky byly zaměstnané, péči o děti zastaly babičky, a to i v době, kdy už nežily ve společné domácnosti. Jesle využívalo jen malé procento rodin. Dnes je většina rodin nukleárních (rodiče a děti), vytrácí se mezigenerační soužití. Navíc babičky většinou nemohou s hlídáním dětí pomoci, protože samy ještě chodí do práce. Mění se i postoje a vazby jednotlivých členů širší rodiny. „*Pomáhají-li dnes rodiče svým dětem tím, že jim buď půjčují peníze, nebo jim jinak podávají pomocnou ruku, mladé páry s tím souhlasí. Ovšem jen potud, pokud je to nečiní příliš závislými na rodičích a pokud jejich nezávislost není ohrožena skrytě předpokládanou protislужbou.*“¹ Stále více dětí se rodí do neúplně rodiny. Roste počet rozvodů, roste zaměstnanost žen. Zaměstnané matky a samoživitelky tak nemají jinou možnost, než hledat náhradní řešení v podobě institucí. Tím se dle Možného (1999)

¹ DE SINGLY, F.: *Sociologie současné rodiny*. Portál, s.r.o., Praha 1999, s. 69, ISBN 80-7178-249-1

i De Singlyho (1999) paradoxně stává rodina více závislá na společnosti a nastavení rodinné politiky. Charakteristickým znakům současné rodiny se věnuje i Šulová (2005). Upozorňuje na vyšší orientovanost na jedince, odsouvání rodičovství, přesouvání odpovědnosti za výchovu dětí na společnost. Vymezuje pojem „zdravá rodina“, která je souhrnem soudržnosti, autonomie, spoluodpovědnosti, emoční blízkosti a vzájemnosti. „*Ve zdravé funkční rodině jsou jasně vymezeny role, jsou jasně formulovány mezigenerační hranice a komunikace je jasná bez zamlžování, tabuizování, zákazů, vysvětlování. Normální, zdravá rodina je prostředím potřebným pro harmonický vývoj dítěte v ní.*“²

Další velkou změnou v modelu rodiny je počet dětí. V rodinách dříve bylo více dětí. Starší děti pomáhaly s péčí o mladší sourozence, zároveň jim byly vzorem, čímž přispívaly k jejich rozvoji. Děti se přirozeně socializovaly v rodinném prostředí velké rodiny. Dnes nejsou výjimkou jedináčci, maximálně dvě děti v rodině. Mateřská škola tak může alespoň částečně nahradit tyto vazby a podpořit proces socializace dítěte. Potřebě sourozeneckých vazeb se věnují například Kořátková (2008), Šulová (2005), Vágnerová (2000), Vališová, Kasíková (2011).

Ekonomická situace rodin byla dříve postavena více na výdělku otce – živitele rodiny. Dnes je pro většinu rodin nemyslitelné „vyžít“ z jednoho platu. Mateřská škola tak pomůže matce přijetím dítěte k návratu do práce a stabilizaci ekonomického zabezpečení rodiny.

Osobní život se neztotožňuje s životem rodiny. Autonomie osobnosti je v rozporu s potřebami rodiny. Mění se dělba práce mezi manžely, která byla dříve vyhrazena pohlavím, snižuje se závislost žen na mužích. Přesto jsou domácí práce stále přisuzovány ženám. „*I ve většině párů s dvojí profesní kariérou je muž i nadále hlavním zaopatřovatelem příjmů a hlavní osobou zodpovědnou za sociální status rodiny. Důsledkem takového způsobu života je, že se postupně snižuje profesní angažování ženy a zvyšuje se profesní angažování muže.*“³

Pro zdravý vývoj jedince je důležité pozitivní a stálé zázemí v rodině. (Kořátková, Průcha, 2013; Helus, 2009; Matějček, 2007; Šulová 2005; De Singly, 1999)

² ŠULOVÁ, L.: *Raný psychologický vývoj dítěte*. Nakladatelství Karolinum, Praha 2005, s. 125, ISBN 80-246-0877-4

³ DE SINGLY, F.: *Sociologie současné rodiny*. Portál, s.r.o., Praha 1999, s. 109, ISBN 80-7178-249-1

1.1.2 Proměny ženy – matky

Ekonomickou a organizační proměnou rodiny jsme se zabývali výše. Na ženu jsou v souladu s těmito změnami kladeny další závažné nároky. (Kropáčková, *přednáška PedF UK*, 2015). Žena musí uspět v mnoha životních rolích.

- *Matka*: od ženy se předpokládá, že bude vzorně pečovat o dítě/děti. Bude je milovat, starat se o jejich potřeby, vychovávat, pomáhat jim s učením, podporovat a zabezpečovat jejich zájmové aktivity ...
- *Manželka*: žena maximálně dbá na pohodlí a naplňování potřeb manžela, je mu společnicí, rádcem, kamarádem, podporuje jeho zájmy ...
- *Dcera*: pomáhá rodičům, opatruje je, obstarává jejich pohodlí, doprovází je k lékaři, na nákupu nebo jim sama nakupuje, pomáhá obstarávat jejich domácnost (úklid, vaření, úřady)
- *Hospodyně*: obstarává domácnost. Vaří, peče, uklízí, nakupuje, pere, žehlí ...
- *Pracovník*: ať je zaměstnancem, živnostníkem nebo zaměstnavatelem, podílí se na ekonomickém chodu domácnosti, má pracovní povinnosti, má dbát na dobré kolegiální vztahy, být vstřícnou, milou, ochotnou, pracovitou a zodpovědnou spolupracovnicí

Mimo tyto hlavní role je žena ještě kamarádkou, sestrou, kolegyní, vnučkou, tetou, sousedkou, apod. Ve všech těchto rolích se od ženy očekává, že bude dobře oblečená, upravená, nalíčená, usměvavá a pozitivně naladěná. Kromě práce a domácnosti by měla zvládnout sportovat, podílet se na kulturním dění, pomáhat ostatním, apod. Je toho více než dost. Žena potřebuje pro zvládnutí všech rolí zastání, jistotu participace druhých, pomoc okolí. Jednou z nejdůležitějších pomocí je pro ženu/matku vědomí zajištění bezpečnosti a spokojenosti dětí. To jí může poskytnout právě mateřská škola.

1.1.3 Motivace rodiny k využití mateřské školy

Motivace a potřeby pro zařazení dítěte do mateřské školy mohou být velmi různorodé. Každá rodina je jiná, má jiné zázemí a jiné potřeby. Mnoho z těchto potřeb bylo sledováno a ověřeno v průběhu let praxe v jeslích nebo v jiných šetřeních, a následně popsáno (Bezoušková, 2012; Splavcová, 2013; Šimová, Hrkř'ová, 2014; Kropáčková, 2015). Někdy je pro rodiče zásadní finanční zabezpečení, jindy obava ze ztráty zaměstnání. Někdy jsou rodiče přesvědčeni, že jejich dítě potřebuje kolektiv a jinou společnost.

Při současném trendu odkládání rodičovství může být motivací jednoduše bezmoc. Matka je starší, více vnímavá a neví si rady s projevy dítěte. Odlišné prožívání mateřství v souvislosti s věkem potvrzují i matky, které měly dítě/děti dříve, a po letech se rozhodnou pro další mateřství. Vícečetné matky zpravidla čerpají z předchozích zkušeností. Co je u prvního dítěte trápilo, s čím si nevěděly rady, to u dalšího dítěte zvládají s lehkostí a nadhledem. Jiná je situace, když je mezi narozením dětí velký odstup. Tam je to obdobné jako u pozdní prvorodičky. Bývají úzkostnější, přecitlivělé a mají tendenci dítě přehnaně opečovávat. Těmto matkám umístění dítěte do mateřské školy může pomoci několika způsoby.

Matka je určitý čas bez dítěte, odpočine si (i když třeba v práci), přijde na jiné myšlenky, získá možnost sdílet s okolím jiné situace. Prospěch z toho bude mít i dítě, protože se na něj matka bude těšit a zbývající čas bude s dítětem trávit intenzivněji. Další pomocí mateřské školy je sdílení podobných potíží s ostatními matkami. Sdílená starost, poloviční starost. Matka získá možnost srovnání. Důležitou pomocí mateřské školy je poradenství. Zejména u dětí raného věku jsou praktické rady velmi vyhledávané. Týkají se nejen výchovných postupů, ale i oblékání dítěte, stravování, postup nácvičku hygienických návyků a hlavně nastavení a dodržování pravidel.

Pro některé aktivní matky je dlouhá doba pobytu s dítětem doma nepřijatelná, jejich osobnost je nastavena k aktivnímu životu pracovnímu, společenskému, kulturnímu či sportovnímu. Paradoxně je pro ně prostředí domácnosti frustrující. Podobně jako dítě je dlouhodobou frustrací deprimováno, může se to stát i matce. Stává se nespokojenou, nervózní a protivnou. Žít v takovém prostředí je pro dítě nevhodné. Stejně jako je základem spokojenosti dětí v mateřské škole spokojenost učitelky, je základem spokojenosti dítěte doma spokojená matka. Tím je prostředí přirozeně pozitivní, příjemné a vstřícné. Pokud tomu tak není, je třeba učinit opatření a nastavit změnu.

1.2 Projekty a výzkumná šetření

Výzkumy v oblasti péče o děti mladší tří let byly dříve věnovány více potřebám dětí, v poslední době jsou zaměřeny spíše na další aspekty dané problematiky, sociální, ekonomické a společenské.

1.2.1 Dlouhodobé výzkumy

Dlouhodobé výzkumy v České republice neprobíhají. V českém prostředí stále převládá ve společnosti negativní stanovisko k poskytování institucionální péče mimo rodinu pro děti do tří let, je čerpáno z výzkumů, provedených v minulém století (Matějček, Langmeier, 1968; Mečíř, 1961, 1962; Kolouchová 1979, a další: in Šulová 2005). Tyto výzkumy byly vedeny longitudinálně, měly velkou vypovídací hodnotu a jejich výstupy lze označit dodnes za platné a cenné. Výzkumy nejsou bohužel pro zařazování dětí mladších tří let do mateřské školy relevantní. Sledované děti byly dlouhodobě vystaveny stresu a nedostatku lásky a porozumění. Byly umístěny v dětských domovech, v pěstounské péči. Jednalo se zpravidla o děti nechtěné, vystavené od prenatálního období nezájmu a negativnímu vlivu matky. Z výzkumů, které uvádí Šulová (2005) také nelze vycházet, protože byly zaměřené na institucionální výchovu dlouhodobého charakteru (kojenecké ústavy). Další sice popisovaly údaje z jeslí, ale nemají pro účely zařazování dětí raného věku do mateřských škol vypovídající hodnotu, protože byly prováděny s dětmi od 6 do 18 měsíců. Zařazování dětí tohoto věku do mateřských škol se nepředpokládá. Pro potřeby užití v mateřských školách vyplývají z těchto výzkumů přesto některá cenná doporučení, vycházející z psychologického vývoje dítěte, podpořená i dalšími odbornými zdroji (Mertin, Gillernová, 2010; Šulová, 2005; Vágnerová, 2000; Svobodová, 2010; Nádvořníková, 2011):

- *Přiměřené množství času stráveného v mateřské škole*
- *Menší velikost skupiny*
- *Stálost prostředí*
- *Pravidelnost a pevný režim dne*
- *Stálost pečujících osob*

1.2.2 Výzkumy v projektech podpořených Evropským sociálním fondem

V posledních letech se různé organizace zabývají možnostmi řešení institucionální péče o děti raného věku. Uskutečnilo se mnoho projektů, podpořených Evropským sociálním fondem (ESF), některé se zahraniční účastí. Cílem těchto projektů bylo načerpat zkušenosti ze zahraniční praxe a hledat vhodné alternativy pro použití v České republice. Tyto projekty vznikly díky podpoře Ministerstva práce a sociálních věcí. Proto bohužel výstupy nesměřují příliš k možnostem péče o děti s ohledem na kvalitu poskytované péče a profesní předpoklady poskytovatele služby, ale zabývají se převážně sladováním rodinného a profesního života, ekonomickými dopady, vlivem na zaměstnanost a trh práce, genderovou vyvážeností. Potřebám dětí a podmínkám poskytování péče se věnují okrajově nebo vůbec (například *Podpora zaměstnanosti rodičů při péči o děti do tří let.*). Přesto se mezi nimi objevují některé, které se potřebami dětí zabývají (například *Zavedení nových trendů a metod předškolního vzdělávání v rámci Fondu Partnerství Programu švýcarsko-české spolupráce*). Na obou z uvedených projektů se podílelo Zdravotnické zařízení Praha 4, které je provozovatelem několika zařízení denní péče o děti do tří let (dříve jeslí). Vzhledem k dlouholetým zkušenostem a potřebě zachování těchto zařízení se věnují problematice komplexně, zapojují se do projektů ESF, nevyhýbají se zahraniční spolupráci, odkud přinášejí do České republiky mnoho podnětných postřehů a informací pro srovnání zahraniční praxe s českou skutečností.

V projektu *Péče o děti jako mezigenerační most* v rámci Operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost, se zabývali systémem předškolní péče a vzdělávání v České republice, různými vzdělávacími programy, legislativou. V rámci projektu byla vytvořena pozice asistentky v předškolní péči, byly stanoveny její kompetence, určeny nutné znalosti a dovednosti. Byl sestaven a uskutečněn pilotní projekt vzdělávacího kurzu pro asistentky. Dalším přínosem bylo předání zkušeností z jiných zemí (Velká Británie, Španělsko, Island, Polsko). Opět se zde potvrzují některá doporučení (Šimová, Hrkřová; 2014).:

- *Menší skupiny dětí*
- *Dostatek pečujících osob*
- *Klidné a bezpečné prostředí*
- *Profesní vybavenost pečovatelů*

1.2.3 Grantové projekty s podporou Akademie věd České republiky

Sociologický ústav Akademie věd ČR se podílel na vydání publikace *Péče o nejmenší. Boření mýtů.*(2012). Analýza publikace byla provedena ke studijním účelům (Splavcová, 2014). Vzhledem k jejímu významu pro dané téma je v této práci ve zkráceném znění uvedena.

Publikace vychází odborných analýz a historicko-komparativních výzkumů, zabývá se dlouhodobě zakořeněnými mýty v české společnosti o nevhodnosti institucionální péče o děti v raném věku. Jedná se o problematiku s dosahem společenským, politickým, ekonomickým, sociálním i rodinným. V jednotlivých kapitolách autoři seznamují čtenáře s popsány mýty a důslednou argumentací naznačují nejednotnost či absolutní zvrácenost proklamovaných, historicky nastavených tvrzení. Bohužel tato tvrzení jsou dodnes širokou veřejností vnímána jako pravdivá a jsou podporována veřejnými komunikačními prostředky, médii z úst laiků i odborníků na danou problematiku. Mnozí totiž berou zažité normy jako stálé, neměnné a bez vlastního zamyšlení, zkoumání a potvrzování na základě vlastní praxe je předávají dál. V případě odborníků je takové počínání obzvláště nebezpečné ... komu už by měla široká veřejnost důvěřovat, když ne právě jim. Kniha přináší pro mnohé nový pohled na danou problematiku nejen z hlediska pedagogického a psychologického, ale též ekonomického, politického, genderového, sociálního.

V publikaci nejsou zastírána rizika a možné negativní dopady institucionální péče, autoři objasňují také méně známé pozitivní aspekty a možný přínos. Jsou zde porovnávána různá hlediska péče o nejmenší. Jelikož byla kniha připravována v době, kdy ještě nebylo definitivně rozhodnuto o zániku jeslí, jsou zde uváděny jako instituce pro péči o děti do tří let.

*1. Každý přece ví, že zařízení denní péče jsou pro děti do tří let škodlivá,
Steven Saxonberg*

Univerzální pravda nepotřebuje důkazy, prostě to tak je, a basta. Bohužel se o tuto „pravdu“ zasloužil mimoděk též nestor dětské psychologie, prof. Zdeněk Matějček. Jeho výzkum o deprivaci dětí z dětských domovů a kojeneckých ústavů byl přenesen na všechna zařízení pro děti do tří let. Zkušenost z jiných zemí však tuto pravdu popírá. Tam, kde nebyla zařízení ovlivňována politickou propagandou, docházelo během let k přirozenému vývoji a změnám na základě získaných poznatků, zkušeností i výzkumů v oblasti

psychologie a pedagogiky. Vznikala tak kvalitní zařízení denní péče o děti do tří let. V mnohých zemích nemají předškolní období rozděleno jako v České republice (do tří let – jesle, od tří do šesti let – mateřské školy), ale předškolní období zastřešuje péči a vzdělávání dětí od narození (po zpravidla krátké rodičovské dovolené) do vstupu do povinného vzdělávání. Dětem raného věku jsou v zařízeních, zpravidla mateřských školách, přizpůsobeny podmínky. V podstatě se jedná o třídy jeslového typu. Mají nižší **počet dětí** ve třídě, více **pedagogického** (s vysokoškolským vzděláním) **i nepedagogického personálu**, jiné vybavení, hračky, pomůcky, odlišný program a **denní režim**. Poskytování péče o děti raného věku je v jiných zemích v souladu s délkou mateřské či rodičovské dovolené, to znamená, že rodiče po ukončení této doby neřeší problém, kam s dítětem při návratu do zaměstnání.

Výzkumy zabývající se dopady na budoucí vývoj dítěte a jeho psychickou odolnost nejsou ani v těchto zemích jednoznačné.

Proti –	Pro +
Emocionální nejistota, sociální nepřizpůsobivost	Časná socializace, emocionální přizpůsobení
Možný odklon od matky	Krátkodobá absence matky vztah neovlivňuje
Úzkostnější děti	Samostatnější děti
Agresivita, neposlušnost	Asertivita, sebevědomí

Protože děti raného věku nejsou schopny se verbálně vyjadřovat, dochází k interpretaci jejich chování na základě nepřímých indicií a intuice výzkumníka. Je samozřejmé, že pro děti raného věku je nejlepší, když mohou být doma, v rodině. Je však mnoho různých důvodů, proč to tak vždy nemůže být. Pro některé děti, zejména ze sociokulturně znevýhodněného prostředí, může být prostředí instituce přínosnější a podnětnější než domácí prostředí. Takovým dětem docházka do institucí výrazně prospívá. Výzkumy se jednoznačně shodují v rozhodujícím **vlivu kvality** zařízení. Kvalitnější zařízení → lepší péče → lepší výsledky, v dlouhodobém měřítku lepší kognitivní a sociální rozvoj dětí. V publikaci jsou popsány výsledky dlouhodobých šetření ze Švédska, USA, Velké

Británie, zabývající se různými aspekty institucionální péče s ohledem na rodinnou, finanční, sociální, vzdělávací politiku dané země – jaký vliv má na děti v pozdějším věku. Tyto studie jsou zde také porovnány.

2. *Čeští odborníci prokázali, že jesle jsou pro děti nebezpečné, Jiří Mudrák*

„Jesle jsou strašné místo. Alespoň podle některých českých psychologů a psychologek. Takové přirovnání je bezpochyby přehnané, zvláště když přihlédneme k tomu, že státem podporované jesle tvoří součást péče o děti ve většině vyspělých zemí. V českém psychologickém diskursu jeslí však nejsou podobně extrémní tvrzení výjimečná.“ (s. 37)

Bohužel mnozí uznávaní a mediálně známí odborníci zastávají negativní postoj k jeslím, který není podložen fakty, ale spíše vlastním přesvědčením a hodnotovou orientací každého jedince. Argumenty jsou na jedné straně zaměřené na rodiče, zejména matky, kterým propaganda vnucuje časný návrat do zaměstnání a tzv. falešnou feminizaci a emancipaci, na druhé straně na negativní dopad na vývoj dítěte, kdy jsou jesle přiřazovány k takovým zařízením, jako jsou kojenecké ústavy a dětské domovy. Dalším argumentem se pak v České republice často stává zavedené rozdělení dětí na děti do tří let a od tří let. Mateřská škola, která je vzdělávacím zařízením pro děti zpravidla od tří let, dětem neškodí. Podobné zařízení pro děti mladší je špatné!? Autoři nepolemizují s nezvratným faktem, že pro optimální rozvoj dítěte je nezbytné dobré domácí zázemí a pevná vazba na pečující osobu. Co je však předmětem souvisejících otázek, jsou doplňující informace potřebné pro zvážení přínosu a rizika jeslí pro dítě. Dlouhodobé a renomované výzkumy byly prováděny s dětmi, které byly opuštěné, odložené, nechtěné, zneužívané, trpícími dlouhodobým odloučením od blízké osoby. Tyto výzkumy, mající svou hodnotu a význam, bývají často předmětem dezinterpretace. Žádný dlouhodobý výzkum citovaný dodnes právě v českém prostředí nebyl uskutečněn na dětech vyrůstajících v „normálních“ podmínkách.

V této kapitole dále autor uvádí příklady výzkumů, které jednotlivé příčiny „škodlivosti“ jeslí vyvracejí. Americký i německý výzkum zabývající se dětmi, které navštěvují jesle, vyvracejí škodlivý vliv na vytvoření bezpečné vazby dítěte s matkou. Vazba na matku je v době nástupu do jeslí již vytvořena. Pokud je dobrá, jesle ji neohrozí, naopak reakce dětí se dají označit právě za znak dobré vazby – zejména v době adaptace. Mnohdy je pobyt pro dítě přínosnější než setrvávání doma a matky někdy také projevují o děti větší zájem.

Švédská studie zjistila, že děti, které prošly jeslemi, jsou samostatnější, vytrvalejší, méně úzkostné, verbálně zdatnější a zvládají přechod do školy lépe než děti, které byly pouze doma. Z jiných studií vyplývá, že rozhodujícím faktorem je **kvalita** jeslí. U dětí z rodin s nižšími příjmy či z jinak znevýhodněného prostředí jsou jesle naopak velmi přínosné.

3. Jesle jsou vynálezem komunistů, Hana Hašková

V této kapitole autorka přináší informace o počátcích institucionální výchovy ve světě i u nás. Vymezení mateřské školy jako výchovné instituce a jeslí jako ošetrovací a pečující je datováno v českých zemích od roku 1872, tedy mnohem dříve, než u nás nastoupil komunistický režim. V meziválečném období probíhaly diskuse o směřování těchto zařízení, válka jednání přerušila. Poválečná ekonomika spolu s novým, už komunistickým režimem přinesla novou potřebu ženské zaměstnanosti. Mateřské školy se staly školským zařízením v kompetenci ministerstva školství, jesle pak zařízením preventivně lékařské péče pod ministerstvem zdravotnictví. Tím se cesty jejich směřování definitivně rozdělily, a to i v personálním obsazení – pedagogičtí pracovníci × zdravotní sestry. V jiných evropských zemích k tomuto rozdělení nedošlo. Dalším rozdílem mezi českou a evropskou praxí bylo poskytování zkrácených úvazků matkám. U nás se téměř nevyužívaly, protože byly ekonomicky nevýhodné a i pro zaměstnavatele náročnější na agendu. Byly zakládány a celkem záhy opět rušeny týdenní jesle, které byly průkazně pro děti nevhodné. Jesle se nikdy nestaly masovým prostředkem péče o děti. V letech s nejvyšším podílem navštěvovalo jesle cca 20 % dětí z ročníku. Později byly jako alternativy zřizovány „mikrojesle“ a společná zařízení jesle a mateřská škola. Po roce 1989 došlo k hromadnému rušení jeslí jako nežádoucí a nepotřebné instituce. Místo jeslí se výrazně prodloužila doba mateřské dovolené a pobírání rodičovského příspěvku.

4. Pro děti je přirozené, aby se svou matkou zůstávaly doma až do věku tří let, Steven Saxonberg a Hana Hašková

Rozdělování dětí na kategorie do tří let a od tří let nemá žádnou oporu a není opodstatněné samotné dělení dětí ani osob pečujících o ně. Jiné země zpravidla tyto děti neoddělují. U nás vzniklo rozdělením specializace jeslí a mateřské školy a následným prodloužením mateřské dovolené do tří let věku dítěte. Jak již bylo uvedeno výše, nezáleží na věku, kdy dítě vstupuje do zařízení, ale na **kvalitě** zařízení a poskytované péče. Kapitola je věnována

pohledu do historie vzniku zařízení poskytujících péči o děti předškolního věku, morálním a společenským východiskům směřujícím k nutnosti zřizování jeslí a mateřských škol.

Dále je zde věnován prostor problematice aktivního zapojení otců do výchovy a péče o děti raného věku – otcovská dovolená. Míra využívání tohoto modelu, kdy se rodiče v péči o dítě v prvních letech života v denní péči prostřídají, je závislá na sociální politice. Pokud mají muži možnost čerpat „otcovskou dovolenou“ bez velké ztráty na výdělku, tuto možnost využívají častěji. Autoři zmiňují studie, které prokazují větší stabilitu vztahů a rodinného zázemí v případě rozdělení péče o dítě mezi oba partnery. Participace obou rodičů na péči o děti by se časem měla projevit také v oblasti pracovního trhu a finančního ohodnocení. V současné době jsou ženy často finančně podhodnocovány a znevýhodňovány při výběru zaměstnavatelů.

5. *Češi a Češky jesle nechtějí, Steven Saxonberg a Hana Hašková*

Chtějí, či nechtějí Češi a Češky jesle? Tato otázka je zejména pro ženy v České republice velkým dilematem. Na jedné straně převládá názor, že je dětem do tří let nejlépe doma, na druhé straně ženám nevyhovuje postavení ženy v domácnosti. Potřeba pracovat je pro ně důležitá z finančních důvodů, kdy musejí přispívat do rodinného rozpočtu, i z důvodu naplňování vlastních potřeb – sebevědomí, životní spokojenosti, seberealizace. Ženy se také obávají ztráty získaných dovedností, znalostí a zkušeností.

Jesle odmítají daleko častěji muži, ženy s nižším stupněm vzdělání a rodiče, kteří své děti do jeslí nedávali. Nedostatek jeslí možná přispěl i ke snížení porodnosti – zvýšil se průměrný věk matek – ty přemýšlejí, jak dítě zaopatřit bez ztráty pracovní pozice a prestiže. Statistické údaje uvedené v kapitole „*Cena, kterou musíme zaplatit za nedostatek jeslí*“ vycházejí ze šetření OECD.

Odmítání jeslí je z velké části přežitkem minulé doby. Je často zpochybňována kvalita jeslí v době do roku 1989. Chybou těchto zařízení bylo uzavření rodičům a striktně zdravotnický přístup. V dnešní době jsou fungující jesle založeny na zcela jiném principu. Jejich počet je však tak malý, že se jen velmi pomalu dostávají do povědomí lidí. Měla by platit přísná pravidla pro výběr zaměstnanců – vzdělání i osobnostní profil. Navrhovaný zákon o dětských skupinách kvalitě a prestiži zařízení pro děti do tří let mnoho nepřispěje. Hrozí nízká profesní úroveň, nevyhovující hygienické podmínky a v neposlední řadě absence vzdělávání dětí.

6. *Česká republika si jesle nemůže dovolit, Steven Saxonberg*

Ekonomický pohled na jesle jako na velmi nákladné zařízení je krátkozraký a nepočítá s dalšími ekonomickými aspekty kromě přímého nákladu na provoz. Související údaje jsou spojené s odváděním sociálního a zdravotního pojištění, podporou zaměstnanosti a jiným. Dle zprávy UNICEF, která cituje americkou studii, je investice do vzdělávání od raného věku dlouhodobě rentabilní. Kapitola obsahuje statistické údaje evropských zemí a OECD, věnuje se ekonomické situaci matek i budoucí ekonomické situaci dětí.

7. *Česká rodinná politika vychází z odborných poznatků, Hana Hašková a Steven Saxonberg*

Autoři se zamýšlejí nad českou „prorodinnou politikou“ v kontextu dalších evropských zemí, a to nejen postkomunistických, ale i těch, kde režim nepoznamenal pohled na péči o děti raného věku. Česká republika je v této oblasti velmi konzervativní, je zde minimum obcí, které provozují jesle. Přesto se mluví o svobodné volbě. Vzhledem k naplněnosti mateřských škol se v současnosti problém naopak rozšiřuje i na děti tříleté.

Průřez směřování rodinné politiky v posledních desetiletích ukazuje jednotlivé momenty, kdy se udály změny. Meziřesortní jednání Ministerstva zdravotnictví, Ministerstva práce a sociálních věcí a Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy jsou příkladem nesouladu a nevyjasněné koncepce rodinné politiky v České republice. Chystané typy nerodinné péče bez finanční podpory, bez kontroly a školení podporovaného státem, nesou riziko nedořešení otázky jejich kvality, kontroly a dostupnosti pro každého.

S podporou Evropské unie vznikla také publikace *Klíč k jeslím* (2007), vydaná agenturou Gender Studies o.p.s., která se věnuje stejné problematice. Zabývá se otázkami potřeb rodin, finančními aspekty, legislativními možnostmi i využíváním institucí pro děti do tří let v České republice. V závěrečném doporučení je popsáno několik rozhodujících činitelů pro podporu rodin a institucí. Nejdůležitějšími faktory jsou: **kvalita**, široká nabídka možností, finanční dostupnost, soulad s rodinnou politikou.

1.2.4 Šetření Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy

V roce 2010 vznikla v rámci meziresortní spolupráce *Analýza podmínek a možností zařazení dětí od dvou let do mateřských škol a vyhodnocení dalšího řešení rozšíření péče o děti do tří let*. Analýza vznikla za účasti Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstva průmyslu a obchodu, Ministerstva financí a Ministerstva zdravotnictví. Výsledný materiál vzala vláda na vědomí usnesením č 284, ze dne 19. dubna 2010. Materiál je dostupný na <http://www.vlada.cz/assets/media-centrum/aktualne/Analýza-podminek-a-moznosti-deti.pdf>. v analýze byl pojmenován současný stav, byly vypracovány podmínky pro zařazování dětí do mateřské školy formou zřízení samostatných tříd pro děti do tří let i formou integrace. Již zde byly vymezeny nutné úpravy podmínek pro vzdělávání dětí mladších tří let.

1. *Snížený počet dětí ve třídě*
2. *Posílení pedagogického i nepedagogického personálu*
3. *Úprava režimu dne*

Byla vypracována kalkulace finančních a dalších dopadů zařazení dětí od dvou let do mateřské školy, úpravy právních předpisů. Byly připraveny návrhy řešení.

Z důvodu nedostatečné kapacity v mateřských školách doporučilo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) v návaznosti na analýzu dětí mladší tří let do mateřské školy nezařazovat a odložit řešení na dobu, kdy se kapacita mateřských škol uvolní.

V mnohých regionech České republiky již došlo k poklesu žádostí o přijetí do mateřské školy. Zařazování dětí mladších tří let se proto stává aktuálním.

1.2.5 Šetření Národního ústavu pro vzdělávání

V roce 2014 provedl Národní ústav pro vzdělávání z pověření MŠMT několik šetření v oblasti zařazování dětí mladších tří let do mateřské školy. Ke spolupráci byli přizváni odborníci z akademické obce, byla využita Odborná skupina pro předškolní vzdělávání. Byli osloveni pedagogové mateřských škol formou dotazníkového šetření. Výstupy z dotazníků, které popisují aktuální skutečnost v mateřských školách, byly představeny 28. 11. 2014 v Praze, na konferenci *Modely výchovy dítěte do tří let* (dostupné na www.pedf.cuni.cz), pořádané Katedrou primární pedagogiky Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy ve spolupráci s Asociací předškolní výchovy a pražskou pobočkou

České pedagogické společnosti. Dostupné výstupy šetření jsou v příloze č. 1. Dotazníkovým šetřením bylo zjištěno, že jen ve 23 % škol, které se zapojily do šetření, nevzdělávají žádné dítě, které nedovršilo tři let věku. Ve 47 % těchto škol vzdělávají děti, které dovrší hranice tři let až v dalším kalendářním roce (2015). V 15 mateřských školách, které odpověděly, se vzdělávají dokonce děti mladší dvou let. Zarážející jsou vysoké počty dětí mladších tří let v jednotlivých školách. Alarmující jsou vysoké počty dětí mladších tří let v jednotlivých třídách těchto škol. Není výjimkou počet 20 – 28 dětí mladších tří let v jedné třídě.

Další otázky dotazníkového šetření se zabývaly návrhy optimálního počtu dětí do tří let v samostatné třídě a při integraci dětí mladších tří let do běžné třídy mateřské školy, kvalifikačními předpoklady a profesní přípravou učitelek. Většina respondentů považuje za žádoucí souběžné působení dvou osob (nejlépe pedagogů) a zapojení nepedagogického pracovníka. Z šetření vyplývá:

- *Dvouleté děti v mateřských školách jsou*
- *Podmínky pro vzdělávání jsou nevyhovující (zejména počet dětí ve třídě)*
- *Je nutné posílení pedagogického i nepedagogického personálu*
- *Je nutné jasně vymezit pravidla a podmínky pro vzdělávání dětí mladších tří let*

Zveřejněným výsledkům dotazníkového šetření i dalším otázkám, souvisejícím se zařazováním dětí mladších tří let do mateřské školy byl věnován rozhovor v Učitelských novinách (46/2014). Jaroslava Štefflová se ptala Hany Splavcové v souvislosti se vzděláváním dětí mladších tří let v mateřských školách na kvalifikaci učitelek, na současné i optimální podmínky pro vzdělávání dětí mladších tří let i na potřebu legislativních změn. Celý rozhovor je v příloze č. 2.

Výsledky dalších šetření bohužel nebyly dosud zveřejněny. V roce 2015 šetření Národního ústavu pro vzdělávání pokračuje.

1.3 Strategie vývoje předškolního vzdělávání

V loňském roce byl vládou České republiky přijat dokument *Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020*, který předložilo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT). V rámci dokumentu, který se zabývá směřováním vzdělávací politiky na nejbližší období, je mimo jiné uvedeno: „*Naléhavým úkolem pro následující období, jehož řešení si vyžádá meziresortní koordinaci, je proto zajistit systémové řešení péče a vzdělávání pro děti od nejranějšího věku.*“; „*...je potřeba zajistit, aby vzdělávací systém obecně: ... vytvářel příležitosti pro vzdělávání dětí od raného věku a včasnou intervencí podporoval zejména účast dětí ze znevýhodněného prostředí a z prostředí etnických menšin na předškolním vzdělávání...*“⁴. Tím se MŠMT hlásí k odpovědnosti za řešení dané problematiky. Národní ústav pro vzdělávání byl pověřen zpracováním úkolu Zařazování dětí mladších tří let do mateřské školy (viz výše). Problematikou se zabývá Poradní sbor pro předškolní vzdělávání MŠMT, ve kterém má zastoupení Asociace předškolní výchovy, český výbor OMEP, Česká školní inspekce, Odborový svaz pracovníků ve školství, Národní ústav pro vzdělávání, příslušníci akademické obce a pedagogové z mateřských škol.

Otázky z praxe jsou stále častěji směřovány k zařazování dětí mladších tří let, zejména k pravidlům a kritériím pro přijímání. Dá se předpokládat, že v nejbližší době budou podmínky pro vzdělávání dětí mladších tří let v mateřských školách upraveny. Pro dobré fungování a naplňování podmínek je třeba do zákona a platných prováděcích předpisů explicitně uvést jasná pravidla pro poskytování této služby. Pro nastavení pravidel a podmínek pro vzdělávání dětí mladších tří let je nezbytné vycházet ze znalosti vývojových zákonitostí a potřeb dítěte.

1.3.1 Skutečnost v mateřských školách

Jak plyne z uvedeného šetření i z dalších zdrojů, děti mladší tří let již v mateřských školách jsou. Bylo tomu tak i v minulosti, kdy bylo zejména v jednotřídních mateřských školách zařazování těchto dětí běžné. V posledním desetiletí se děti mladší tří let do mateřských škol nedostávaly z důvodu nedostatečné kapacity a přednostnímu přijímání dětí starších. V některých regionech, kde se demografický vývoj zastavil nebo obrátil, klesá počet

⁴*Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020*, Praha: MŠMT, 2014, s. 9, s. 15

žádostí o umístění dítěte do mateřské školy. Volnou kapacitu pak chce zřizovatel doplnit dětmi mladšími. V těchto mateřských školách jsou podmínky pro vzdělávání dětí mladších tří let nastaveny velmi odlišně. V některých obcích došlo k dohodě se zřizovatelem, který se finančně podílí na zajištění vhodných podmínek, jinde jsou děti zařazovány za podmínek stávajících, nevyhovujících jejich potřebám. Z hlediska bezpečnosti a kvality poskytovaného vzdělávání je tato varianta nežádoucí. Proto je potřeba podmínky jasně nastavit, a tím pomoci ředitelkám mateřských škol k jejich zajištění.

1.3.2 Zahraniční zkušenosti

Evropská unie i celosvětové organizace UNESCO, OECD se problematice předškolního vzdělávání v rozsahu dle ISCED 0 (od narození do počátku povinné školní docházky) věnují na mezinárodní úrovni. V roce 2012 vydalo OECD publikaci *Starting Strong III*, kde bylo vymezeno pět klíčových nástrojů politiky pro podporu kvality rané péče a předškolního vzdělávání. Ty mají pomoci vzdělávacím systémům jednotlivých zemí zvýšit jejich úroveň a **kvalitu**. Každá země má formulovanou svou vlastní vzdělávací a rodinnou politiku. V jednotlivých zemích jsou mimo jiné rozdílná východiska, tradice, historický kontext i rozdílné ekonomické, sociální, kulturní a společenské podmínky. Proto nelze žádný z nich jednoduše převzít a aplikovat v jiné zemi. Některá pravidla jsou ve většině zemí společná:

1. *Nízký počet dětí na jednu pečující osobu*
2. *Celkově méně početné skupiny, v nichž jsou zařazeny děti raného věku*
3. *Upravené podmínky vzdělávání, s důrazem na rozvoj sebeobsluhy a posilování samostatnosti dětí*
4. *Dostatečný prostor pro adaptaci dítěte na nové prostředí*
5. *Denní režim přizpůsobený potřebám dětí*
6. *Úzká spolupráce s rodinou*
7. *Podpora spoluodpovědnosti rodin za výchovu a vzdělávání dětí*

Do vzdělávání dětí raného věku investují země, které mají promyšlený vzdělávací systém, nemalé prostředky. „Většina zemí pokládá služby pro nejmenší děti (do tří let) za ekonomické opatření, které umožňuje oběma rodičům pracovat nebo studovat. Přestože

*pečovatelská funkce je těmto službám explicitně připisována, stále více se do popředí dostává také dimenze vzdělávací a socializační.*⁵

Česká republika i ostatní postkomunistické země mají možnost navázat na zkušenosti vyspělých zemí a vyvarovat se chyb, spojených se zaváděním změn. Mohou si vzít z každého zahraničního systému pozitivní, ve vlastních podmínkách aplikovatelné způsoby řešení.

1.4 Charakteristika dítěte do tří let

V raném věku jsou velké rozdíly ve vývoji vrstevníků. Této skutečnosti si musí být psychologové, pediatři, pedagogové i další odborníci pracující s těmito dětmi vědomi. Musí umět usměrňovat rodiče v požadavcích na dítě a jejich vzájemném porovnávání (Anička už umí..., a moje Maruška ne).

V průběhu doby se různí odborníci dívali na období raného dětství různými způsoby, z různých úhlů pohledu. Přesto se jejich poznatky mnohde potkávají a prolínají. Období raného dětství považují za důležité pro další vývoj.

1.4.1 Z hlediska poznatků vývojové psychologie

Vágnerová (2000) popisuje charakteristické obecné znaky psychického vývoje. Psychický vývoj je:

- *Zákonitý proces s posloupnými a na sebe navazujícími vývojovými fázemi*
- *Celistvý proces, zahrnující fyzickou i psychickou stránku a jejich vzájemné působení*
- *Proces typických proměn*
- *Vývoj není plynulý a rovnoměrný, střídají se období rychlého a pomalého vývoje a období stabilizace*
- *Vývoj je individuálně specifický*

Na vývoj jedince působí vlivy biologické, psychické a sociální. V průběhu psychického vývoje prochází jedinec jednotlivými fázemi. Žádná se nedá vynechat nebo přeskočit.

⁵ SYSLOVÁ, Z., BORKOVCOVÁ, I., PRŮCHA, J.: *Péče a vzdělávání v raném věku*. Wolters Kluwer ČR, a.s., 2014, s. 25, ISBN 978-80-7478-354-8

Ve vývoji se objevují citlivá období, ve kterých je pro jedince snazší dosáhnout určité schopnosti nebo dovednosti. Na psychický vývoj má do jisté míry vliv dědičnost, dalšími faktory jsou prostředí, výchova a sociální status rodiny. Dvouleté dítě se osamostatňuje, odpoutává se z prvních vazeb, posiluje vlastní autonomii (Šulová, 2005; Vágnerová, 2000; Mertin, Gillernová, 2010; Kořátková, 2008, 2013).

Sigmund Freud (in: Drapela, 2011; Čáp, Mareš, 2001) je objevitelem psychoanalýzy. Jeho chování a názory byly mnohdy považovány za kontroverzní. Nelze mu však upřít zásluhu za počáteční snažení ve vývojové psychologii. Podle Freuda prochází dítě v tomto věku análním obdobím, kdy ho provází slast získávaná zadržováním nebo vypouštěním stolice. Díky nácviku čistoty se stává dítě socializovanou bytostí. Slast může být pro dítě prostředkem vzdoru nebo poslušnosti. Freud pracoval s dospělými, kterým pomáhal na základě jejich zkušenosti z dětství. Neprováděl pozorování ani jiná šetření přímo s dětmi. Přesto je Freudův popis tohoto období celkem výstižný.

Erik H. Erikson (in: Čáp, Mareš, 2001; Vágnerová, 2000; Drapela, 2011; Šulová, 2005) vycházel z poznatků Freuda. Popsal osm věků člověka. Každému z nich připisuje souboj dvou vztahů, z nichž na konci období vzejde nová ctnost. Dítě do tří let zařazuje do druhého z osmi stádií, které se vyznačuje vztahem autonomie x studu. Dítě potřebuje rovnováhu a pevný řád, reaguje v závislosti na požadavcích okolí, prosazuje vlastní vůli. Rozvíjenou ctností je vůle.

Jean Piaget (2014; také in: Vágnerová, 2000; Čáp, Mareš, 2001; Šulová, 2005; Helus, 2009) se zabývá vývojem kognitivních schopností jedince. Přiřazuje dítěti do dvou let senzomotorické období, vycházející z konkrétních činností dítěte (od reflexů k záměrnému opakování), řešení pokusem a omylem. Následuje období symbolického a předpojmového myšlení, které přetrvává po celé předškolní období. Dítě v něm výrazně používá jazyk, nastupuje představitost, dítě používá přímou a později vzdálenou nápodobu. Myšlení je stále velmi konkrétní, dítě je egocentrické.

Carl R. Rogers (in: Helus, 2009; Mertin, Gillernová, 2010; Drapela, 2011) je představitelem humanistické psychologie. Jako zásadní vnímá postoj k dítěti takovému, jaké je. Dítě je přijímáno okolím (zejména rodiči) s bezpodmínečnou láskou a přijetím. Humanisticky zaměřená psychologie je základem osobnostně orientované pedagogiky,

vycházející z možností dítěte, s nedirektivním, autentickým přístupem. Dítě je vedeno k sebereflexi.

Další psychologové vycházeli z uspokojování potřeb jedince. Vycházeli z předpokladu, že každý potřebuje ke správnému vývoji určité potřeby. S věkem jedince se mění podmínky a způsob naplnění určité potřeby.

Abraham H. Maslow (Drapela, 2011) Maslowova pyramida potřeb zaznamenává hodnoty a potřeby každého jedince od bazálních potřeb nižšího řádu (teplo, klid, nasycení, čistota), přes potřeby příslušnosti do skupiny a respekt okolí, k dosažení vrcholu, sebeuspokojení. Pyramida stoupá s věkem jedince.

Zdeněk Matějček a Josef Langmeier (in: Matějček, 2008; Vágnerová, 2000; Šulová, 2005) jsou autory Teorie psychické deprivace, kde vymezili základní psychické potřeby:

- *„Potřeba určitého množství, kvality a proměnlivosti vnějších podnětů. Pro člověka znamená, že se nebude nudit ani nebude podněty přetěžován.*
- *Potřeba určité stálosti, řádu a smyslu po podnětech. Základní potřeba umožňující myšlení. Z podnětů se mají stát zkušenosti, poznatky.*
- *Potřeba prvotních citových a sociálních vztahů, tj. vztahů k osobám prvotních vychovatelů. Tato potřeba přináší dítěti pocit životní jistoty a je podmínkou pro žádoucí vnitřní uspořádání jeho osobnosti.*
- *Potřeba identity, tj. potřeba společenského uplatnění a společenské hodnoty. Je podmínkou pro stanovení hodnotných cílů, zdravého vědomí vlastního JÁ.*
- *Potřeba otevřené budoucnosti neboli životní perspektivy. V psychologickém měřítku jde o rozpětí mezi otevřeností a uzavřeností osudu, nadějí a beznadějí, mezi životním rozletem a zoufalstvím.“⁶*

Právě naplňování těchto potřeb sehrává významnou úlohu v adaptaci dítěte na institucionální zařízení i dlouhodobé spokojenosti. *„Proto musíme dbát na zajištění přiměřeného prostředí, adekvátní nabídku podnětných činností, dodržování denního rytmu. Postupnou adaptací navodit kladné citové vazby mezi dítětem a pečující osobou. Dítě již v tomto věku motivujeme k uvědomění si sebe sama, sounáležitosti a vzájemné toleranci.“⁷*

⁶ MATĚJČEK, Z.: *Co děti nejvíc potřebují*. Portál, s.r.o., Praha 2008, s. 37 – 38, ISBN: 978-80-7367-504-2

⁷ SPLAVCOVÁ, H.: In bakalářská práce: *Specifika práce s dětmi do tří let v jeslích Řásnovka*, Praha 2013

Potřeby dětí se liší podle povahových vlastností, věku, aktuálního vývoje a podle zvyků z rodiny. Dlouhodobé neuspokojování potřeb zejména v raném věku, vede k Matějčkem popsané psychické deprivaci, která má významný vliv na vývoj jedince a celý jeho život. Krátkodobé neuspokojování potřeb vede k frustraci, která má v případě dobrých prvotních vazeb, pozitivní vliv, motivuje jedince k pokroku ve vývoji. Pro vývoj jedince jsou rozhodující prvotní vazby, připoutání k pečující osobě. Koncepti připoutání popsal **John Bowlby**. Zdravé připoutání v prvních dvou letech života je rozhodující pro vytváření důvěrných a láskyplných vztahů v budoucnosti. **Mary Ainsworthová** na teorii J. Bowlbyho navázala praktickým výzkumem. Rozlišila čtyři typy připoutání (in Helus, 2009; Vágnerová 2000; Šulová, 2005):

- *Připoutání bezpečné, spolehlivé*
- *Připoutání úzkostné, vyhýbavé*
- *Připoutání úzkostně vyhýbavé*
- *Připoutání dezorganizované*

Bezpečné a spolehlivé připoutání je základním předpokladem úspěšné adaptace dítěte na nové prostředí mateřské školy, i dalšího průběhu předškolního vzdělávání. „*Výzkumy potvrdily, že různé typy připoutání významně ovlivňují další vývoj dětí. Tak např. děti označené jako bezpečně a spolehlivě připoutané vykazovaly po dvou letech věku zvýšený zájem o hry s předměty vyžadující vynalézavost. Lépe si věděly rady a pohotověji se obracely na dospělého, když si rady nevěděly. V mateřské škole se pak tyto děti častěji stávaly organizátory her, byly oblíbenější a zaujímaly vůdcovské pozice.*“⁸

Mateřská škola je často prvním místem, kde se dítě setká s pravidelností a řádem. Je nutné vést k pravidelnosti a důslednosti i rodiče.

1.4.2 Z hlediska poznatků předškolní pedagogiky

Poznatky pedagogiky a psychologie se prolínají. V rámci psychologie se vyčlenil obor pedagogické psychologie. Ta je pro předškolní pedagogy zásadní.

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání (2004) je založen na osobnostně orientované pedagogice, která vychází z poznatků humanistické psychologie. Její představitel, **C. R. Rogers**, se věnoval psychologii, pedagogice, výchově a vývoji dítěte.

⁸ HELUS, Z.: *Dítě v osobnostním pojetí*. Portál, s.r.o., Praha 2009, s. 48, ISBN 978-80-7367-628-5

Zastává aktivní pojetí učení, klade důraz na jedinečnost osobnosti. „*Touha po poznání je dětem vlastní, vrozená, samy od sebe chtějí porozumět světu, chtějí se naučit nové věci, být samostatnější, mít více kompetencí. Rády pak přijmou naši pomoc, jen musí to, co jim poskytujeme, mít pro ně smysl, musí nové poznatky chápat jako užitečné a potřebné.*“⁹

Východisky humanitní psychologie jsou **bezpodmínečné přijetí, láska bez podmínek, vlastní hodnota jedince**. Důležitými aspekty jsou **vlastní zkušenost, prožívání a empatie**. Dítě raného věku je egocentrické, tudíž není schopno empatie. O to více jí musí do svého jednání vkládat pečující osoba, vychovatel. Tím se dítě empatii učí.

V předškolním vzdělávání je třeba dbát na celkový rozvoj osobnosti. V následujícím textu budou připomenuty základní druhy poznávacích procesů, dovednosti a další stránky osobnostního rozvoje dítěte mladšího tří let.

Smyslové poznávání

Poznávání prostřednictvím smyslů je dítěti vlastní od narození a vlastně ještě před ním. Kořátková (2008) připomíná slova Johna Lockeho: „*Není v našem vědomí, co neprošlo našimi smysly.*“ A dále upozorňuje na nutnost poskytování příležitostí k mnohostrannému smyslovému poznávání. Smyslové vnímání posiluje paměť a pozornost, rozvíjí fantazii. Dítě potřebuje k pochopení světa vidět, slyšet, cítit, dotýkat se, manipulovat. Proto je velmi náročné vychovávat dítě, které je o některý ze smyslů ochuzeno. Přesto je to možné, dítě postupně nahrazuje chybějící smysl posílením ostatních. Vhodnými hračkami jsou předměty z různorodých materiálů, různých barev a tvarů (in: Dvořáková, 2011; Nádvořníková, 2011; Kořátková, 2008; Kropáčková, 2015; Splavcová, 2014).

Komunikace a řeč

Dítě ve dvou letech je nesmírně komunikativní. Rychlým tempem se rozvíjí aktivní i pasivní slovní zásoba. Dítě vyhledává příležitosti k aktivní komunikaci. Snadno se naučí jednoduché básničky, písničky, říkanky. „*Zvládání řeči je pro dítě doslova objevitelská činnost, protože objevuje kouzlo dorozumění, prosazení svých přání i příjemnost slovního ocenění.*“¹⁰ V mateřské škole se komunikační dovednosti výrazně posilují, dítě zde získává mnoho nových příležitostí k aktivní řeči. Rodiče doma často reagují na jiné komunikační

⁹ MERTIN, V., GILLERNOVÁ, I., eds.: *Psychologie pro učitelky mateřské školy*. Portál, s.r.o., Praha 2010, s. 55, ISBN 978-80-7367-627-8

¹⁰ KOŘÁTKOVÁ, S.: *Dítě a mateřská škola*, Grada Publishing, a.s., Praha 2008, s. 26, ISBN 978-80-247-1568-1

formy (ukazování, neartikulované hlasové projevy), dítě nemá potřebu mluvit. V mateřské škole je řečová komunikace nevyhnutelná. Dítě se potřebuje domluvit nejen s učitelkou, ale i s ostatními dětmi. Má také potřebu sdělit své dojmy, podělit se o radostné zážitky s rodiči, když ho vyzvedávají. K tomu je řeč velmi potřebná. Pro správný vývoj řeči je nezbytný správný mluvní vzor. Za špatně vyslovené slovo nebo zástupné slovo dítě neopravujeme (například „to není tů tů, to je auto“), ale slovo po dítěti opakujeme správně (například dítě řekne a ukáže „tů tů“, dospělý odpoví „ano, je tam auto“). Pro vývoj řeči je nezbytné, aby na něj jeho lidé od nejučtějšího věku často mluvili, četli, vyprávěli a zpívali mu. Zásadní hračkou jsou knížky, zejména leporela. Ta mají pro děti různorodé uplatnění. Prohlížejí je, vyprávějí, naslouchají čtenému, využívají je i ke stavbě různých domečků, silnic a vyhrazují si jimi určitý prostor. Přínosu čtení dětem se věnuje Gebhartová (2011). Uvádí zde také nutnost správného mluvního vzoru.

Myšlení, představivost a fantazie

Myšlení dítěte raného věku je zprvu praktické, nezávislé na řeči. Později, s rozvojem řečových dovedností, se vyvíjí myšlení konkrétní. Dítě si vytváří první představy na základě předchozích zkušeností.

Dítě raného věku nemá rozvinutou fantazii a představivost. První náznaky se objevují zpravidla na rozhraní tří let. Závisí na podnětnosti prostředí a vývoji řeči. (Kaslová, 2010; přednáška PedF UK, 2014)

Pozornost a paměť

Malé dítě udrží pozornost zpravidla jen na velmi krátkou dobu. I u těchto dětí můžeme pozorovat zaujetí až fascinaci novým předmětem nebo novou činností, případně činností, kterou naopak dítě dobře zvládá. Paměť má dítě zejména krátkodobou. Oboje souvisí s nedostatečnou orientací v čase. Dítě žije tady a teď. Pro dítě je potřebné neustálé opakování činností, často to dítě samo vyžaduje. Tím rozvíjí paměť i získané dovednosti. (Kaslová, 2010; Nádvorníková, 2011)

Pohybové dovednosti

Dítě ve dvou letech je živé, rádo se zapojuje do různých pohybových aktivit, miluje spojení pohybu s hudbou. Rozvíjí se jemná i hrubá motorika v intenzitě i kvalitě. Dítě běhá, skáče, jezdí na odstrkovadle, tříkolce. Je téměř nemožné, vidět děti v klidu. Neustále mají potřebu

aktivního pohybu, prozkoumávají své možnosti. Milují překážky, které po prvním úspěšném zvládnutí neustále vyhledávají. Ideální jsou, zejména na zahradě, nerovné povrchy, možnosti přelézání, podlézání, přeskakování. „*Neuspokojená potřeba pohybové aktivity bude u dítěte vyvolávat napětí a v některých případech až neurotické projevy. Snížená potřeba pohybové aktivity může být pro učitelku např. signálem nastupující nemoci u dítěte.*“¹¹ Na tuto potřebu je nutné neustále myslet, volit a přizpůsobovat klidové činnosti v souladu s ní. S potřebou aktivního pohybu přímo souvisí potřeba odpočinku. Děti mladší tří let potřebují odpočívat častěji a více než děti starší. K pohybovým aktivitám děti raného věku příliš hraček nepotřebují. Podpořit je můžeme postavením opičí dráhy z molitanových kostek, různých překážkových drah, půjčením odstrkovadel, míčů apod. (Dvořáková, 2011; přednáška PedF UK, 2015)

Poznávání a experimentování

Dítě ve dvou letech projevuje velkou touhu po poznání, objevuje, experimentuje. Děti raného věku rády využívají materiály, které mohou zpracovávat rukama (písek, bláto). Rády také experimentují s vodou, sněhem i ledem. Přes určité starosti, plynoucí z používání těchto materiálů, je dobré dát dětem prostor k jejich využití. „*Práce s dětmi v mateřských školách počítá s těmito věkovými zvláštnostmi a děti mají možnost se spontánně, na své úrovni s různými materiály seznamovat a realizovat svoje potřeby poznávání. Pedagogicky cílené činnosti s tímto charakterem, které učitelky nabízejí, jsou směřovány do oblasti rozvoje jemné motoriky a její koordinace, prostorové orientace a také myšlení, soustředění a tvořivosti.*“¹² V případě správné stimulace dochází u dítěte po druhém roce k poznání proměnlivosti okolí, orientuje se v prostředí, vytváří si první představy. Dalšími vhodnými pomůckami jsou modelína, barvy, křídly apod.

Rozvoj hry

V období mezi druhým a třetím rokem života dochází k výrazné proměně hry od manipulačních a lokomočních k dokonalejším konstruktivním hrám, dítě staví z kostek vyšší stavby, méně boří, více staví, rádo propojuje, zapojuje a ovládá. Dítě rozvíjí hru přímou a později i vzdálenou nápodobou. Dítě bude v kuchyňce vařit, v dílně montovat, apod. Stále častěji vyhledává ke hře partnera (v mateřské škole rychleji). Vhodnými

¹¹ KROPÁČKOVÁ, J.: *Specifika práce s dvouletými dětmi v mateřské škole*. Dostupné na www.rvp.cz, 2015

¹² KOŤÁTKOVÁ, S.: *Dítě a mateřská škola*, Grada Publishing, a.s., Praha 2008, s. 24

hračkami jsou kostky, auta a jiná vozítka, kočárky, nářadíčka, apod.. Děti mají rády i hračky podporující jemnou motoriku, různé vkládky, korále, mozaiky (je nutné dbát na bezpečnost). (Suchánková, 2014; Splavcová, 2014; Kropáčková, 2015)

Socializace a rozvoj osobnosti

V souvislosti se vzděláváním dětí mladších tří let často zaznívá z úst odborníků potřeba jistoty a řádu. V této potřebě je souvislost s egocentrismem dítěte i s přiměřeností prostředí. Podnětné prostředí stimuluje osobnostní rozvoj dítěte a vytváří podmínky k počáteční socializaci. Dítě si uvědomuje své JÁ a náležitě s ním zachází. Proto je toto období nebezpečné pro vznik jevu, který Jiřina Prekopová popsala a nazvala „malý tyran“. Malým tyranem se může stát dítě, které je s přemírou opečovávané, milované, vyrůstá v nadmíru podnětném prostředí, ale na druhé straně mu schází režim, jasná pravidla a pevná vůle rodičů. Dítě se potřebuje osamostatňovat, vyhledává společnost mimo rodinu, ale zároveň potřebuje mít jistotu, že je „jeho“ osoba na blízku. Mezi druhým a třetím rokem dochází k výraznému pokroku dítěte v sebeobsluze. Samo se nají, napije, svlékne, zuje (později obuje, oblékne). Zdokonaluje hygienické návyky. Vyžaduje rituály a opakování známých situací, zároveň rádo poznává všechno nové. Pro rozvoj socializace můžeme využít všechny hračky, které umožňují nebo přímo vyžadují kooperaci dětí. Využijeme i jednoduchá pravidla pro půjčování hraček mezi dětmi. (Prekopová, 2014 ; Kořátková, 2008; Helus, 2009)

1.5 Institucionální péče a vzdělávání dětí do tří let

Institucionální péče v České republice byla dosud dětem do tří let věku poskytována jeslemi. Nyní by tuto funkci, zároveň s funkcí vzdělávací, měly naplňovat mateřské školy.

1.5.1 Jesle

Historie instituce jeslí sahá, stejně jako historie mateřských škol, do 19. století. Již v té době vznikla v českých zemích tradice, která dělila předškolní období na dvě části, od narození do tří let a od tří do šesti let. Každé z těchto období mělo samostatnou instituci – jesle a mateřské školy. V poválečném období vznikaly nadále instituce pro děti od tří let do nástupu povinné školní docházky, mateřské školy. Provozování mateřských škol bylo

v gesci Ministerstva školství. Pro děti raného věku byly určeny jesle, provozované v gesci Ministerstva zdravotnictví. Počet obou institucí se z důvodu stále častějšího pracovního zapojení matek zvyšoval. Nutno podotknout, že kvalita předškolního vzdělávání v mateřských školách se zvyšovala, kvalita poskytovaná jeslemi dlouho zaostávala. Jesle plnily od počátku zejména funkci pečující. Výhodou jeslí bylo pravidelné sledování zdravotního stavu dětí lékařem. Postavení jeslí ve společnosti nebylo nikdy významné. Z hlediska psychologického byly považovány za instituci nevhodnou a děti poškozující. Jednalo se zpravidla o instituce s celotýdenním provozem, kdy matka byly od dítěte nepřetržitě po dobu několika dní. Denní jesle byly, bohužel často neprávem, hodnoceny stejně. Některé aspekty činnosti jeslí nebyly nikdy pevně vymezeny. Organizace, denní režim, personální obsazení i počet dětí na pečující osobu byly určeny doporučeními, vyhlášenými Věstníky Ministerstva zdravotnictví. Z vlastní zkušenosti zaměstnanec jeslí v 80. letech mohu potvrdit, že nebyl na psychologický aspekt brán velký zřetel, velká pozornost byla směřována k nácviku sebeobsluhy a osobní hygieny. Prostředí jeslí bylo velmi sterilní, neosobní a chladné. Bylo vybaveno nemocničním způsobem, personál (dětské sestry a ošetřovatelky) byly oblečeny ve zdravotnických uniformách, děti měly nevzhledné stejnokroje. Jesle měly mnoho odpůrců mezi významnými odborníky. Přesto se činnost jeslí stále přibližovala činností v mateřských školách. V průběhu 70. a 80. let byla zřizována společná zařízení jeslí a mateřské školy, která jejich činnost propojovala. Výchovná práce v jeslích tím získala jasný řád a metodickou podporu. V roce 1984 byl vydán *Program výchovné práce pro jesle a mateřské školy* (Státní pedagogické nakladatelství, 1984), o dva roky později ještě *Metodika výchovné práce v jeslích a mateřských školách* (Státní pedagogické nakladatelství, 1986). Od 90. let se kvalita péče v jeslích výrazně zvyšovala, zároveň však docházelo k výraznému poklesu počtu jeslí. Rodinná politika státu podporovala dlouhou mateřskou dovolenou a upřednostňovala ryze rodinnou péči. Současně klesala porodnost, mladí lidé odkládali založení rodiny na později. Rušení jeslí v té době bylo přijímáno společností pozitivně. V roce 2013, kdy činnost jeslí definitivně končila, zůstávalo v celé České republice méně než 40 zařízení jeslí. V té době se paradoxně zájem rodičů o instituce pro děti raného věku výrazně zvyšoval. Současně se ve většině jeslí výrazně zlepšilo prostředí, kvalita péče i spolupráce s rodiči. Jsou pochopitelné argumenty Ministerstva zdravotnictví, že jesle nesloužily nemocným dětem, tudíž neplnily funkci zdravotnického zařízení. Přesto je zrušení jeslí neuváženým krokem, protože tím vzniklo vakuum mezi rodinnou a institucionální péčí.

Mateřské školy si prošly obdobím „optimalizace“ sítě a později také chyběly. Znovuzřízení bylo v mnohých případech nutností, která byla výrazně finančně náročnější než zachování provozu v omezeném režimu.

Zbývající jesle se mohly transformovat na zařízení provozovaná na základě vázané živnosti „*Péče o děti do 3 let v denním režimu*“¹³. Tato forma je zcela bez podpory státu, veškeré náklady na provoz hradí zřizovatel a rodiče dětí. Finanční náročnost provozu omezuje zřizování na velká města a představuje vysokou finanční zátěž pro rodiny dětí. Zřizování těchto zařízení není možné obcím nařídít. Další možností pro zajištění péče mimo rodinu jsou chůvy. Zásadním nedostatkem těchto zařízení je nulová kontrola kvality poskytovaných služeb, protože služba není garantována státem. Od loňského roku je možné poskytovat službu podle zákona o dětských skupinách¹⁴, který připravilo Ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV). Nejedná se o vzdělávací instituci, ale o sociální službu. I zde je kvalita poskytovaných služeb diskutabilní. Kontrolním orgánem MPSV je Státní úřad inspekce práce, který nemá dostatečné kompetence pro kontrolu kvality služby. Navíc je služba pro rodiče finančně náročná.

1.5.2 Mateřské školy

Jak již bylo napsáno výše, historie mateřských škol sahá do 19. století. V době totalitního režimu byla výchova v mateřských školách poskytována v souladu s potřebami společnosti (sociocentrická). Cílem bylo připravit dítě na školu, podporovat ideové a politické zájmy. Je stanoven jednotný vzdělávací program, převažují frontální činnosti ve věkově homogenních skupinách s omezováním přirozenosti dětí. „*Přestože se působení v duchu jednotných norem jeví jako promyšlené, návazné a užitečné, převažuje při něm necitlivost k dítěti a jeho otřepám, často svévolná (i když dobře míněná) manipulace s ním.*“¹⁵ Nutno říci, že vlastní činnost v mateřských školách byla mnohdy odlišná od požadavků. Záleželo na osobnostech učitelek, jak moc podléhaly vlivu systému. Po roce 1989 došlo k rozvolnění činnosti v mateřských školách. Učitelky si byly vědomy potřeby změny v přístupu k dětem a jejich výchově a vzdělávání. Často se styl výchovy obrátil k naprostému protipólu, tedy výchově pedocentrické. Po několika letech bylo jasné, že to není také ten správný směr. V novém školském zákoně (2004) získalo předškolní

¹³ Zákon 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání

¹⁴ Zákon 247/2014 Sb., o poskytování služby péče o dítě v dětské skupině a o změně souvisejících zákonů

¹⁵ OPRAVILOVÁ, E., GEBHARTOVÁ, V.: *Léto v mateřské škole*. Portál, s.r.o., Praha 1998, s. 15, ISBN 80-7178-245-9

vzdělávání v mateřských školách nové postavení. Mateřské školy se změnilly v legitimní součást vzdělávacího systému. Předškolní vzdělávání je počátečním stupněm veřejného vzdělávání.

1.5.2.1 Vzdělávací program pro děti předškolního věku

V roce 2004 došlo k výrazné změně kurikula. Byl připraven závazný Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání (2004), který poskytuje mateřským školám velkou míru autonomie, avšak zároveň vymezuje jasná pravidla, kterými se musí mateřské školy řídit.

- 1. Pojetí vzdělávání vychází z osobnostně orientované pedagogiky*
- 2. Respektuje vývojová specifika dětí*
- 3. Vymezuje požadavky, podmínky a pravidla pro institucionální vzdělávání*
- 4. Je závazným dokumentem pro pedagogy, zřizovatele i další zúčastněné*
- 5. Definiuje kvalitu předškolního vzdělávání*
- 6. Poskytuje pravidla pro evaluaci mateřské školy*

V RVP PV (2004) jsou popsány vzdělávací cíle, klíčové kompetence a vzdělávací oblasti předškolního vzdělávání, potvrzující celistvost, ucelenost a promyšlenost předškolního vzdělávání. Pro zařazování dětí mladších tří let do mateřské školy je nutné vycházet z požadavků RVP PV a připravit vzdělávací obsah a podmínky vzdělávání uvedené RVP PV tak, aby byly v souladu s potřebami a zájmy dětí. Předškolní vzdělávání má rozvíjet dítě po stránce fyzické, psychické i sociální. Vychovat z každého jedince samostatnou osobnost, schopnou zvládat nároky života v současnosti i budoucnosti. Mateřská škola pomáhá dítěti různorodými činnostmi získat potřebné znalosti, dovednosti a návyky, v maximální možné míře, dané individualitou dítěte.

Vzhledem k tomu, že jsou jednotlivé výstupy směřovány vždy ke konci předškolního vzdělávání, nebrání Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání přijímání a vzdělávání dětí mladších tří let.

V souladu s RVP PV si každá škola vytváří vlastní školní vzdělávací program. Při sestavování programu vychází z vlastních podmínek a možností (lokace mateřské školy, personální obsazení, počet tříd a dětí, věk dětí, věcné podmínky, apod.). V případě zařazování dětí mladších tří let musí ve školním vzdělávacím programu k této skutečnosti

přihlédnout a přizpůsobit vzdělávací obsah i podmínky vzdělávání aktuálním individuálním možnostem dětí.

1.5.2.2 Podmínky vzdělávání

Podmínky předškolního vzdělávání mají přímou souvislost s psychomotorickým vývojem dítěte. Jejich naplňování by mělo v maximální možné míře vycházet z výzkumů výše uvedených (zejména Matějček, 2007,2008; Šulová, 2005; Svobodová, 2010). V bakalářské práci (Splavcová, 2013) byly tyto podmínky popsány v souvislosti s možnostmi jejich naplnění při práci v jeslích. Byly v nich shledány shody i některá specifika s ohledem na psychomotorický vývoj a potřeby dětí mladších tří let. Proto je důležité, znovu se k nim vrátit a vyzdvihnout potřebná specifika, vztahující se k dětem mladším tří let. Je nutné k nim v mateřské škole přihlížet při přijímání dětí mladších tří let, při tvorbě Školního vzdělávacího programu a zejména při vlastní pedagogické činnosti.

Věcné podmínky

Je třeba zajistit vybavení nábytkem a ostatním zařízením v souladu s antropometrickými požadavky. Děti potřebují více volného prostoru. Hračky a pomůcky není možné ponechávat v dosahu dětí, je třeba volit hračky hygienické a dbát na jejich stav. V homogenní skupině je vhodné volit více zavřených, bezpečně zabezpečených skříněk. V heterogenní skupině lze vyřešit nedostupností nežádoucích předmětů menším dětem, ovšem za současného vštěpování pravidla o uklízení a zneprístupnění předmětu většími dětmi menším. Je třeba pravidelně hračky kontrolovat vyřazovat rozbité, či jinak poškozené. Dětem raného věku je také potřeba omezovat množství hraček. „*S odkazem na naplňování psychické potřeby přiměřeného množství podnětů dle profesora Matějčka doporučuji častou obměnu menšího množství hraček. Hračky neměníme najednou, ale vždy po částech, aby dětem zůstaly i některé hračky, které znají. Tím se naplňuje potřeba určité stálosti.*“¹⁶ Pokud je to v možnostech prostorového uspořádání, je vhodné doplnit vybavení hygienického zázemí o přebalovací pult. Toalety je možné nahradit nočníky, dětem tím dáme možnost volby. V případě, že mají děti pleny, musíme počítat s úložným prostorem v dosahu. Pleny budou nosit rodiče. V jeslích bylo běžné erární oblečení. Je dobré vytvořit si zásobu náhradního oblečení pro případ opakovaných „nehod“.

¹⁶ Splavcová, H.: seminář *Zařazování dětí od dvou let do mateřské školy*, Praha 2014

Životospráva

Životospráva dětí přímo souvisí s jejich psychomotorickým vývojem a naplňováním potřeb. Pro děti mladší tří let není dostačující mít tekutiny k dispozici, je nutné děti průběžně vybízet k napití. To samé platí pro udržování osobní hygieny. Na potřebu vyměšování je také třeba děti upozorňovat. Děti si samy dost často tyto potřeby včas neuvědomí, zapomenou se při hře. Děti nemají dostatečně vyvinutou termoregulaci, je na učitelkách přiměřeně děti vybídnout ke změně oblečení (odložení nebo přidání vrstvy oblečení), případně jim ve všech uvedených činnostech pomoci. Děti mladší tří let mají výrazně větší potřebu spánku a odpočinku než děti starší. Tomu je potřeba přizpůsobit režim dne. Je nutné počítat s tím, že děti nevydrží tak dlouho, musí dříve obědovat, potřebují na jídlo více času a dostatek času na spánek po obědě. Mnohé děti jsou ještě při nástupu do mateřské školy ve dvou letech zvyklé spát i dopoledne. Tomu se v prostředí školy rychle odnaučí, ale je nutné s tím počítat a je vhodné vyčlenit v herně prostor k možnému krátkému odpočinku kdykoliv v průběhu dne. Je nutné počítat s tím, že bude potřeba děti při jídle krmit nebo dokrmovat. Základům sebeobsluhy se budou zpravidla učit až v mateřské škole. Pro pobyt venku je vhodnější s dětmi mladšími tří let využívat zahradu, kde mají dostatek volného pohybu a jsou v bezpečném prostředí. Stravování je možné v rozsahu norem pro děti v mateřské škole, s výjimkou nepodávání máku, ořechů a vícezrnného pečiva. Trávicí ústrojí nemají děti raného věku uzpůsobené pro zpracování těchto potravin, mák a ořechy jsou nebezpečnými alergeny a hrozí nebezpečí vdechnutí. V dietě pro děti raného věku (dietní systém Přemysla Doberského, 1968) je vyšší podíl masa a mléčných výrobků, ovoce a zeleniny než v normách pro mateřské školy. Tyto rozdíly však mohou nahradit rodiče v dalším stravování doma. Měli by o tom být informováni.

Psychosociální podmínky

Dětem mladším tří let je třeba poskytnout dostatečný čas pro adaptaci. Optimální je doba 4 – 6 týdnů, kdy se dítěti postupně prodlužuje čas pobytu. Je vhodné zachovávat několik pravidel:

- 1. Prodlužujeme délku pobytu vždy maximálně o stejný časový úsek*
- 2. Neměníme dobu pobytu v pondělí (nebo po jiném vynechaném dni)*
- 3. Ponecháme dítěti možnost vlastního předmětu (plenku, dudlík, hračku)*

4. *V prvních dnech, kdy dítě spí, je dobré, když může rodič být k dispozici hned po samovolném probuzení dítěte*
5. *Dítě nebudíme*
6. *Dbáme na potřeby dítěte, hledáme vhodné formy komunikace*

Dítě mladší tří let si vytváří silnější vazbu na učitelku než děti starší. Je dobré dítěti dopřát možnost vykonávat maximum činností s „vyvolenou“ osobou (může to být v počátku i pomocný personál). Zpravidla se tato vazba vytvoří mezi dítětem a osobou, která ho poprvé uvádí do skupiny. To neznamená, že u ní nebude plakat, nebo bude vždy pozitivně naladěno. Dobrou adaptaci nejvíce ohrožuje nepravidelnost v docházce nebo méně častá docházka (např. 1x týdně). Pro účinnou adaptaci dítěte je nezbytná dobrá spolupráce s rodinou.

Organizace

Při přípravě činností musí učitelka vědět, že:

1. *Dítě si neumí vyhledat hru samo, potřebuje podněcovat a ukazovat možnosti.*
2. *Činnosti, které v běžné třídě provádí skupinově, musí často s dětmi mladšími tří let realizovat individuálně nebo ve dvojicích (zejména výtvarné a pracovní činnosti).*
3. *Děti mladší tří let udrží zpravidla pozornost kratší dobu.*
4. *Děti mladší tří let potřebují na provedení činnosti více času.*
5. *Děti mladší tří let zpravidla nebudou pokračovat v předchozí hře.*
6. *Děti mladší tří let potřebují více klidu.*

Dle RVP PV má být maximálně omezeno spojování tříd. V případě zařazení dětí mladších tří let je spojování tříd nežádoucí a velmi nevhodné.

Řízení mateřské školy, personální a pedagogické zajištění

V řízení mateřské školy není mnoho rozdílů. Ředitelka si musí být vědoma odlišnosti v potřebách dětí, umožnit jiný denní režim a výrazně pomoci v nastavení spolupráce s rodiči. Je třeba dbát na kvalifikovanost pedagogů. Zvyšování a prohlubování kvalifikace by mělo být samozřejmostí nejen při zařazování dětí mladších tří let do mateřské školy. Celoživotní vzdělávání ukládá pedagogickým pracovníkům zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Vysokoškolské vzdělání učitelek mateřských škol je více než vhodné a mělo by se v budoucnu určitě stát povinností. Pro vzdělávání dětí předškolního věku (0 – 6 let) je nutné zajistit dostatečnou kvalitu výchovného prostředí, pedagogové musí splňovat nejvyšší kvalifikační a lidské předpoklady. „Bylo uskutečněno několik výzkumů, které ukázaly, že investice do raného vzdělávání, pokud je realizováno kvalitně, mají vysokou návratnost pro dítě samotné i pro celou společnost.“¹⁷ Je velmi dobře, že pedagogické fakulty o zařazení problematiky raného dětství do vzdělávacích programů uvažují. Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy nabízí specializaci Studium raného dětství v rámci navazujícího magisterského studia oboru Pedagogika předškolního věku. Kropáčková (2015) pojmenovala tři základní priority pro pedagogy při vzdělávání dětí raného věku:

1. *Úzce spolupracovat s rodinou a vytvořit podmínky pro zajištění organické provázanosti režimu dvouletého dítěte v rodině i v instituci.*
2. *Individuálně podporovat aktivitu dětí, zvědavost, snahu po objevování, ale nepřetěžovat je, nepoškodit je fyzicky ani psychicky.*
3. *Vytvořit pevné základy pro postupné osamostatňování dítěte v oblasti sebeobsluhy a socializace směřující k rozvoji jeho osobnosti.*

Tyto priority by měly mít učitelky, vzdělávající děti mladší tři let vždy na paměti. Předškolní období je velmi zásadní pro utváření celoživotních návyků, uznávání hodnot, respektování norem a pravidel. Kvalifikovaný a poučený personál je základním předpokladem kvalitního vzdělávání, výchovy a péče v celém předškolním období. Dalšími aspekty, které pedagogům pomohou v jejich náročné práci, jsou přijatelné počty dětí ve skupině. Pro vzdělávání dětí mladších tří let je menší skupina nutností i z hlediska naplňování potřeb. Je nutné zajistit také pomocný personál.

¹⁷ Syslová, Z., Borkovcová, I., Průcha, J.: *Péče a vzdělávání dětí v raném věku*. Wolters Kluwer ČR, a.s., 2014. ISBN 978-80-7478-354-8, s. 64

Spoluúčast rodičů - komunikace

Rodiče dětí mladších tří let jsou ochotni k otevřené komunikaci. Aktivní, pravidelná a častá komunikace rodičů s učitelkou je důležitá pro nastavení vzájemného respektu, důvěry a spolupráce. Průběžně rodiče informujeme o pokrocích dítěte, o tom, co dítě během dne dělalo, co se mu povedlo, z čeho se radovalo. Tyto drobné pozitivní zprávy mají velmi dobrý vliv na budování vztahu mezi učitelkou a rodičem, rodič zapomene na nepříjemnosti v práci a jiné starosti a naladí se na dítě a přivítá ho vřele, a láskou a radostí. Pokud je to možné, mluvíme v nepřítomnosti dítěte. To nám pomůže později, kdy nám rodiče začnou poskytovat zpětnou vazbu, co jim dítě o pobytu ve škole řeklo (spontánně řekne kus básničky nebo si vzpomene na nějaký okamžik). Tím můžeme navázat a dítě podporovat v dalších aktivitách. Mimo tyto každodenní krátké výměny informací, hledáme jiné příležitosti pro rozhovor s rodiči. Vždy by měl probíhat v klidu, být předem domluvený (pokud se nejedná o akutní záležitost), rodič s ním bude počítat a nebude nervózní, že něco nestihne. Závažné rozhovory se vždy konají bez dítěte! I dítě, které nemá příliš velkou aktivní slovní zásobu, má daleko větší pasivní slovní zásobu a dobře rozumí, o čem si dospělí povídají. Získané informace pak velmi obratně využijí. Že je neetické a neslušné, mluvit o dítěti v přítomnosti jiné, cizí osoby, snad ani není nutné připomínat.

Pro komunikaci s rodiči a posilování vzájemných vztahů využíváme i jiné příležitosti. Pořádáme společné akce, besídky, dětské dny, tvořivé dílny, rodičovské čtení, odborné přednášky, apod. Možností je mnoho. Při těchto příležitostech nehovoříme o dětech. Věnujeme se společenské konverzaci, dáme dětem možnost ukázat rodičům „své“ prostředí. Pravidlům komunikace s dětmi i rodiči se věnuje publikace: *Mateřská škola komunikuje s rodiči* (Lažová, 2013). Je možné v ní najít inspiraci i pomoc v případě těžkostí v komunikaci. Nenásilnou formou nabízíme rodičům pomoc a radu. Musíme dobře odhadnout kdy v jaké formě rodič radu (zejména nevyžádanou) přijme. Nejlépe rodiče poučíme pozitivním vzorem.

Dalšími formami komunikace v mateřské škole jsou nástěnky, internetové stránky, elektronická pošta, apod. Tyto formy používáme pouze k organizačním sdělením. Nejsou tolik účinné. Pokud potřebujeme rodičům sdělit něco důležitého, je lepší dát si práci a říkat informaci osobně, nejlépe současně s předáním stejné informace na papírovém letáčku (např. zítra přijde fotograf, dejte dětem do skříňky sváteční oblečení). Nástěnky rodiče

pravidelně nečtou. Podívají se maximálně na jídelníček, a to také ne všichni. V jakémkoliv jednání s rodiči musí pedagog jednat:

1. *Profesionálně, být odborníkem*
2. *Partnersky, nepovyšovat se ani neponižovat*
3. *Důsledně, s respektem (vzájemným)*
4. *Empaticky*
5. *Vstřícně*
6. *Srozumitelně*
7. *Objektivně*

Mnozí rodiče neumí (nebo nechtějí) dát dětem jasná pravidla, nejsou důslední. V jasných pravidlech vidí omezování dítěte, důslednost je i pro rodiče náročná. Potřeby pravidel a důslednosti si nejsou vědomi. Pokud vzděláváme děti raného věku, máme velkou šanci přístup rodičů napravit. (Helus, 2009; Koťátková, 2008, 2013; Svobodová, 2010)

1.6 Závěr teoretické části

Institucionální vzdělávání doplňuje rodinnou výchovu, zajišťuje dostatek přiměřených a mnohostranných podnětů, obohacuje denní program dítěte a poskytuje dítěti odbornou péči (RVP PV, 2004). Kropáčková (2015) upozorňuje na vývojové zvláštnosti dětí, kterých si musí být učitelka vědoma. Některé dítě není pro vstup do mateřské školy zralé ve čtyřech letech, jiné je ve dvou letech schopné se bez problémů adaptovat.

Pro vývoj dítěte je nesporně rozhodující vliv rodiny. Ne vždy má rodina optimální podmínky pro výchovu. Pro některé rodiny je zajištění institucionální výchovy nutnou volbou. Pro některé z nich není problém zajistit dítěti péči (případně vzdělávání) v jiných zařízeních, než jsou mateřské školy. Finanční situace jim umožňuje takovou službu zaplatit. Pro rodiče dětí ze sociokulturně znevýhodněného prostředí je mateřská škola jedinou dostupnou volbou. Přitom právě jejich dětem pobyt v mateřské škole nejvíce prospívá. Prostor doma je méně podnětný a rodiče nemají kompetence k přiměřenému rozvoji dítěte.

Žádné výzkumy nepotvrdily škodlivost institucionálního vzdělávání dětí raného věku. Z předchozích zjištění vyplývá, že na vývoj dítěte má rozhodně vliv kvalita instituce, respekt k individualitě dítěte a jeho aktuálním potřebám. V souladu s potřebami dětí je nutné dbát na několik důležitých specifických požadavků pro vzdělávání dětí raného věku:

1. *Méně dětí ve třídě*
2. *Personální zajištění*
3. *Upravení denního režimu*
4. *Více volné hry*
5. *Více času na odpočinek*
6. *Přiměřené uspořádání prostoru, pomůcek a hraček*
7. *Základy sebeobsluhy a hygieny (stravování, oblékání, WC)*

Nastavení vhodných podmínek je nutností, bez které není možné kvalitní vzdělávání dětem mladším tří let v mateřské škole poskytovat. Děti potřebují nejvíce jistotu, bezpečí, pravidla, pravidelnost, řád. Při práci s dětmi (nejen) raného věku není důležitý výsledek, ale proces. Je nutné s dětmi prožívat radost z konání.

2. Praktická část

2.1 Cíl praktické části

Cílem praktické části diplomové práce bylo porovnat podmínky vzdělávání v jednotlivých mateřských školách, které byly osloveny a spolupracovaly. Podmínky v těchto mateřských školách byly porovnány s optimálními podmínkami zařízení do tří let věku, které byly předmětem zkoumání v bakalářské práci (Splavcová, 2013). Na základě výstupů z provedených šetření bude zpracován návrh řešení pro mateřské školy s ohledem na stávající legislativu.

2.2 Výzkumné otázky

Z teoretické části diplomové práce je patrné, že základním předpokladem pro kvalitní zařazování dětí mladších tří let je nastavení vhodných podmínek. Výzkumné otázky směřují právě k nim.

- 1. Vzdělávají se v současné době v mateřských školách děti mladší tří let?*
- 2. Mají mateřské školy přizpůsobené prostředí pro vzdělávání dětí mladších tří let?*
- 3. Které podmínky považují pedagogové pro vzdělávání dětí mladších tří let za zásadní?*

2.3 Metody výzkumného šetření

Pro výzkumné šetření byla použita kombinace několika metod pedagogického výzkumu. Hlavní metodou byla případová studie, provedená v sedmi mateřských školách. Pro vyšší relevantnost výstupů bylo provedeno šetření formou ankety pro pedagogy.

2.3.1 Případová studie

Případová studie je metodou kvalitativního výzkumu. Její součástí byl výzkum terénní (přímo na místě), observační (pozorování), explorativní (rozhovory – částečně řízené, částečně volné).

Před vlastními návštěvami byly prostudovány dostupné informace o mateřských školách. Vzhledem k omezeným časovým i finančním možnostem byl při výběru škol kladen důraz

na co největší pokrytí České republiky a různorodé uspořádání mateřských škol (samostatné třídy/ integrace; jednotřídní/ více třídní/ s odloučenými pracovišti; zřizované obcí/ soukromou osobou). V průběhu pobytu na místě bylo sledováno několik důležitých ukazatelů přímým pozorováním: úprava podmínek, spolupráce dětí a učitelů, klima třídy, režim dne. Rozhovory byly vedeny s ředitelkami, učitelkami i provozními zaměstnanci sledovaných mateřských škol. Byly cíleny na motivaci k přijímání dětí mladších tří let, uvědomění si rizik, potřebných změn v režimu a podmínkách před zavedením vzdělávání dětí mladších tří let. V další části pak na průběh praxe: s čím zaměstnanci počítali; co je překvapilo; s čím si nevěděli nebo neví rady; na co přišli v průběhu praxe; co by jim pomohlo; co by potřebovali; co považují za důležité a nezbytné; co jim chybí a vadí.

2.3.2 Anketa

Pro dokreslení názoru pedagogické veřejnosti bylo provedeno šetření, vedený formou anketní otázky. Anketní otázka „*Co podle vás nejvíce potřebuje mateřská škola pro kvalitní vzdělávání dětí mladších tří let?*“ byla položena 97 učitelkám mateřských škol.

2.4 Charakteristika výzkumného souboru

Pro diplomovou práci bylo použito dvou výzkumných vzorků.

K případové studii bylo osloveno sedm mateřských škol ze šesti krajů České republiky (Ústecký, Liberecký, Pardubický, Zlínský, Jihočeský, 2x Středočeský). Všechny tyto mateřské školy jsou zapsány v Rejstříku škol a školských zařízení. Šest je zřizováno obcí, jedna je soukromá. Dvě z nich jsou v právním subjektu společně se základní školou. Ve třech školách byla zřízena samostatná třída pro děti do tří let, ve třech byly děti integrovány do běžné třídy mateřské školy, jedna mateřská škola využívá obě varianty vzdělávání dětí do tří let. Vzhledem k tomu, že zaměstnanci vypovídali otevřeně i na otázky, které jsou citlivé, budou ponechány mateřské školy v anonymitě. V práci budou označeny písmeny A – G.

Výsledky šetření na jednotlivých školách budou vzájemně porovnány. Za optimální podmínky zde bude vedena skutečnost v jeslích Řásnovka, Praha 1, která byla zjištěna

přímou praxí. Podmínky v jeslích Řásnovka byly cílem šetření v bakalářské práci (Splavcová, 2013).

Charakteristika školy A

Škola je zřizovaná obcí, nachází se ve Středočeském kraji. Právní subjekt tvoří dvě budovy mateřské školy a jedna budova základní školy. Ředitel školy působí na základní škole, v mateřské škole (A1), která je v jednom objektu se základní školou, je určena zástupkyně ředitele. Ve druhém (A2), odloučeném pracovišti se o chod mateřské školy stará vedoucí učitelka.

Budova A1: tři třídy – dvě s heterogenním uspořádáním, jedna pro děti do tří let; kapacita 28, 28, 24 dětí; 5 učitelek a zástupkyně ředitele; 2 kuchařky; 1 pomocná kuchařka; 2 provozní zaměstnanci. Provozní doba 6,30 – 16,00 hodin.

Budova A2: jednotřídní; kapacita 24 dětí; vedoucí učitelka; 2 provozní zaměstnanci; jídlo je dováženo z budovy A1; heterogenní uspořádání třídy, zařazeno 5 dětí ve věku od 2 do 2,5 roku (v září). Provozní doba 7,00 – 16,00 hodin. Vedoucí učitelka stálá ranní směna, zbytek času jsou děti v péči provozních pracovníků (školnice, uklízečka).

Charakteristika školy B

Mateřská škola je zřizována obcí, v Ústeckém kraji. Má dvě odloučená pracoviště. Jedno z nich se nachází v budově bývalých jeslí, kde je jedno oddělení jeslí zachováno a mateřská škola zde provozuje živnost *Péče o děti v denním režimu* jako svou doplňkovou činnost. Od školního roku 2014/2015 je v hlavní budově zřízena třída pro děti do tří let. V této třídě je kapacita maximálně 15 dětí (v době návštěvy přihlášeno 13), pracují zde 2 kvalifikované učitelky a 1 provozní zaměstnankyně, která je k dispozici po celý den.

Charakteristika školy C

Škola je zřízena obcí, v Pardubickém kraji. Mateřská škola má tři třídy. Třídy pro děti před vstupem do základní školy (25 dětí) a pro děti do tří let (18 dětí) jsou věkově homogenní, třída ostatních dětí (25 dětí) je heterogenní. V mateřské škole působí 5 kvalifikovaných učitelek, kuchařka, pomocná kuchařka, 2 provozní pracovníce.

Charakteristika školy D

Škola je zřízena obcí, v Jihočeském kraji. Čtyřtřídní mateřská škola se samostatnou třídou pro děti do tří let se sníženým počtem dětí na 18; 2 kvalifikované učitelky s překrýváním služeb 2,5 – 3 hodiny denně; učitelky mají „k ruce“ uklízečku.

Charakteristika školy E

Mateřská škola zřizovaná obcí, ve společném právním subjektu se základní školou, v Libereckém kraji. Mateřská škola je jednotřídní, celkový počet dětí 26, z toho 2 děti mladší tří let. V mateřské škole působí 2 kvalifikované učitelky, jedna z nich v pozici vedoucí učitelky. O provozní zaměstnance včetně kuchařky se dělí se základní školou.

Charakteristika školy F

Mateřská škola zřizovaná obcí, ve Zlínském kraji. Škola má čtyři třídy s heterogenním uspořádáním s kapacitou 25, 25, 25, 28 dětí. V každé třídě jsou maximálně tři děti mladší tří let. Mateřská škola je zařazena do programu *Začít spolu*. Ve škole pracuje 8 kvalifikovaných učitelek (včetně ředitelky) a 7 provozních zaměstnanců. Jedním z provozních zaměstnanců je prادلena.

Charakteristika školy G

Škola je zřízena právnickou osobou, ve Středočeském kraji. Kapacita 12 dětí ve věku 1 rok a 10 měsíců – 4 roky (v září); 1 kvalifikovaný pedagogický pracovník; 1 pracovník si vzdělání doplňuje; 1 muž s kvalifikací vychovatele. Stravování je řešeno smluvním dodavatelem.

V anketě bylo osloveno 97 učitelek mateřských škol ze všech krajů České republiky mimo Prahu. Jednotlivé zastoupení krajů mezi respondenty nebylo zaznamenáváno. V průběhu zpracování diplomové práce jsem měla možnost oslovit učitelky a ředitelky mateřských škol v rámci vlastní lektorské činnosti v projektu ESF *Lektoři a mentoři do škol* a kurzů pořádaných Národním institutem dalšího vzdělávání s tematikou zařazování dětí od dvou let do mateřské školy. V průběhu kurzu byla účastnicím položena otázka: „*Co podle vás nejvíce potřebuje mateřská škola pro kvalitní vzdělávání dětí mladších tří let?*“. Účastnice odpovídaly písemně na lepící lístky papíru. Mohly vypsát 1 – 3 potřeby. Cílem bylo zjistit,

zda si jsou učitelky mateřských škol vědomy odlišností v potřebách dětí, respektive podmínkách pro vzdělávání dětí od dvou let.

2.5 Získaná data z výzkumu

2.5.1 Z případové studie

Nejdůležitější součástí šetření jsou rozhovory a pozorování. U každé školy budou uvedeny zásadní informace, vyplývající z rozhovorů s ředitelem/ ředitelkou, učitelkami, provozními zaměstnanci. Některé otázky byly předem připravené, další vyplynuly ze situace:

- *Co vás vedlo k přijímání dětí mladších tří let?*
- *Jaké změny jste zaznamenali v souvislosti se vzděláváním dětí mladších tří let?*
- *Jak jste upravili podmínky pro vzdělávání dětí mladších tří let?*
- *Jaké jsou podmínky ve vaší škole?*
- *Co byste pro práci s dětmi mladšími tří let uvítali?*
- *Máte z vašeho pohledu odpovídající kvalifikaci pro práci s dětmi mladšími tří let, případně co byste potřebovali doplnit?*

Na začátku rozhovoru byli respondenti seznámeni s cílem šetření a použitím údajů pro diplomovou práci. Dostali čas a prostor k samostatnému vyjádření. Otázky byly pokládány v případě, kdy učitelky samy nevyověděly potřebné informace. U každé školy budou uvedeny zásadní informace z rozhovorů s jednotlivými zaměstnanci. Následně budou popsány důležité výsledky pozorování.

Škola A

Ředitel: Jedná se velký právní subjekt. Ředitel má dlouholetou praxi v základní škole. Při zařazování dětí mladších tří let pro něho bylo rozhodující přání zřizovatele a ekonomické důsledky nenaplněné kapacity jednotlivých tříd. Snížil počet dětí v samostatné třídě pro děti do tří let. Provoz na obou pracovištích ponechává plně v kompetenci zástupkyně, respektive vedoucí učitelky. Pro delší rozhovor nemá čas, ale je vstřícný ke spolupráci přímo v mateřských školách.

Učitelky A1: Pracovat s dětmi mladšími tří let v tomto počtu (24) je dlouhodobě neúnosné trpí tím samy děti, učitelky jsou unavené. „*Ředitel pro tuto třídu neuplatňuje výjimku. V ostatních třídách je počet dětí navýšen do maximálního počtu 28 dětí. To je jediné*

opatření, ke kterému byl svolný. Nemá ani páru o tom, co s dětmi v mateřské škole děláme, co děti potřebují.“ O náročnosti a odlišnosti práce hovoří i kolegyně z druhých tříd. Snaží se kolegyním pomáhat. „Máme při přijetí podmínku, aby dítě bylo bez plen. Stejně to pak je jinak. Rodiče taky slibují, že si budou děti vyzvedávat po obědě, ale časem je tu stejně čím dál častěji nechávají dlouho, i do konce provozní doby. Upravili jsme si režim dne.“ Učitelky nejsou proti přijímání dětí mladších tří let, práce s nimi je baví. Jsou si však velmi dobře vědomy nevhodných podmínek pro tyto děti. „Máme tu moc hluku, děti nemají dost prostoru pro volný pohyb, většinu času je s dětmi jen jedna z nás. Potřebujeme pomoc školnice nebo uklízečky. Ty nám pomůžou, ale pak si stěžují, že nemají dost času na svou práci.“ Dále všechny shodně uvádějí, že by bylo potřeba stanovit pevná pravidla pro všechny mateřské školy. Ve vzdělávání by jim pomohlo více sdílení dobré praxe, které bylo dříve umožňováno.

Učitelka A2: „Jsem na všechno sama, funguje to tak v podstatě pořád. Vedle mají holky samostatnou třídu a alespoň chvíli tam jsou dvě. Tady je to všechno na mě. Když jsem tu měla jedno, dvě takové děti, tak to šlo. Pět už je moc. Potřebují víc pomoci, péče, věnování. Pomáhá mi školnice, která pak děti i dohlídává. Jedinou výhodou je, že se rodiče snaží vyzvedávat děti dřív, v porovnání s druhou budovou máme i méně dětí, které tu každý den spí.“ Kapacita 24 dětí se nedá navýšit z prostorových důvodů. Provozní zaměstnanci jsou střídavě v obou budovách.

Provozní zaměstnanci A1 i A2: Kuchařky uvádějí, že žádné změny v souvislosti s přijímáním dětí mladších tří let nezaznamenaly. Nevědí o podmínkách stravování, které byly v jeslích. Školnice a uklízečky si stěžují na práci navíc. Práci mají ztíženou i organizací práce, kdy si musejí plánovat směny v obou budovách mateřské školy. Jen jedna z nich je stále v budově A2.

Pozorování A1: Zaměstnanci jsou na zaměstnavatele rozezlení. Připadají si nedocenení. Přesto se snaží připravit dětem vyhovující prostředí. Navzájem si pomáhají. Podmínky pro vzdělávání dětí mladších tří let byly upraveny jen velmi okrajově. Denní režim počítá s potřebou odpočinku. Pro rozhovor bylo nutné počkat do doby odpočinku dětí. Do pobytu na zahradě byla s dětmi jen jedna učitelka. Druhá přišla tak, že už v šatně pomáhala s oblékáním dětí. Věcné podmínky byly částečně upraveny (WC doplněno o nočníky, přístup k hračkám). Nábytek byl shodný s ostatními třídami. Byla zde nevhodná látková lehátka.

Pozorování A 2: Vzdělávání dětí v této škole vážne. Většina času je věnována organizaci dětí, uspokojování hygienických potřeb a vedení k poslušnosti. Převládají frontální činnosti. Místo pobytu na zahradě děti chodí častěji na procházku.

Škola B

Ředitelka: Má jasnou představu o tom, co děti potřebují, jaké podmínky jsou pro ně vhodné. Několik let je součástí mateřské školy oddělení bývalých jeslí, vedené jako doplňková činnost. V roce 2014 se hlásily k přijetí do mateřské školy ve větší míře děti mladší tří let. Zřizovatel zvažoval rozšíření jeslí nebo zřízení samostatné třídy v mateřské škole. Z finančních důvodů bylo upřednostněno řešení samostatnou třídou. „*Souhlasila jsem, za předpokladu, že budou respektovány požadavky na prostředí, upraven počet dětí ve třídě a navýšen počet pracovníků. Zřizovatel s danými požadavky souhlasil a kryje náklady, převyšující normativy... musela jsem dobře argumentovat a vysvětlovat. Bylo to těžké, ale vzhledem ke zkušenosti s jeslovou třídou a dobrému fungování mateřské školy jsme se dohodli celkem dobře.*“ Vznikla třída s vybavením přizpůsobeným potřebám dětí. Kapacita třídy je maximálně 15 dětí. V době šetření bylo přijato 13 dětí, dvě děti nenastoupily a budou nahrazeny jinými.

Učitelky: Potvrzují slova ředitelky, že děti potřebují jiné podmínky, jiný přístup. Jsou si vědomy toho, že je pro děti důležité být v klidném, pohodovém prostředí, s pevným režimem a nastavenými pravidly. „*Práce je tady trochu jiná, ale je to radost.*“ Program přizpůsobují dětem, učí je samostatnosti a hygienickým návykům. „*Na první pohled se může zdát, že je to jednodušší, ale při srovnání s klasickou třídou je to dřina. Musí se důkladněji plánovat, více předvídat, být stále ve střehu. Nedalo by se to dělat ve větším počtu dětí už z důvodu bezpečnosti. Taky se musí dělat víc věcí s každým samostatně.*“

Pomocný personál: Uklízečka pracuje v mateřské škole dlouho, líbí se jí být více s dětmi. Pomáhá učitelkám v průběhu celého dne, zejména při jídle, oblékání, hygieně. Kuchařka nezaznamenala při zařazení mladších dětí žádnou změnu ve své práci. Vaří z kvalitních surovin, děti mají hodně ovoce a zeleniny.

Pozorování: Celý den byl velmi milý, inspirativní. Pro děti jsou zde připraveny optimální podmínky, činnosti se přizpůsobují jejich potřebám a možnostem. Bylo znát, jednájí promyšleně. V celé škole panovala příjemná a klidná atmosféra. Jediným nedostatkem byla malá a nepřizpůsobená zahrada. Děti musely chodit na procházky.

Škola C

Ředitelka: „Je nás tady pět učitelek včetně mě. Paní učitelka se uvolila, že je bude mít. Je na ně sama, odpoledne je předává do další třídy. Půl roku trvá, než je naučí hygienické návyky, chodit po schodech. Větší děti pomáhají s oblékáním, ideální je sourozenec. Když musí do jiné třídy, je to problém, jsou fixováni na učitelku. Režim dne jsme neupravovali, mají vlastní třídní vzdělávací program. Uvítala bych snížení počtu dětí při zachování úvazku, maximálně na 10 dětí. Pomohl by asistent.“ Paní ředitelka sama shrnula nedostatky třídy s dětmi do tří let. K přijetí dvouletých dětí ji přiměl zřizovatel. Nechce si dělat zle, když jinak celkem vychází školce vstříc. *„Vloni zaplatil zřizovatel novou zahradu, předtím musely děti courat po vsi.“* Letos mají slíbený nový nábytek do jedné třídy. Jinak ředitelka má pocit, že je vše v pořádku. Zaměstnanci jsou vstřícní, vždycky se nějak dohodnou.

Učitelka: „Je to složité, na malé obci jsme rádi, že máme děti. Na vycházku se spojujeme nebo jdeme společně na zahradu. Začátkem roku pomáhá paní ředitelka s krmením, oblékáním. Je to legrační. Když jdu s dítětem na WC, musí si stoupnout do dveří, aby viděla i na moje děti. Když fungují rodiče, tak to jde.“ V den, kdy jsem mateřskou školu navštívila, měla ve třídě 12 dětí, nikdo jí nepomáhal. Nejmladším dětem budou tři roky v květnu a červnu. Jen pět dětí dovršilo tři let do Vánoc. Předpokládá, že příští rok bude situace podobná.

Pomocný personál: Provozní zaměstnanci nebyli k rozhovoru zastíženi. Pomocná kuchařka nám uvařila čaj a malé děti jí připadají roztomilé. Kuchařce se práce nezměnila.

Pozorování: Všichni zaměstnanci, se kterými jsem se setkala, byli velmi vstřícní. Když se mluvilo o bezpečnosti dětí, o podmínkách vzdělávání a potřebách dětí, připadalo jim, že vše zvládají skvěle. Mé pocity byly velmi smíšené: na jedné straně bylo pozitivní s jakým nasazením a chutí se o děti starali, na druhé straně jsem viděla rizika, která byla patrná na první pohled. O děti pečuje jediná osoba. Když obstarává hygienu dítěte, nikdo není u ostatních. Nevhodné bylo umístění třídy pro děti od dvou let: třída v prvním patře, ložnice v podkroví, šatna v přízemí a jídelna v suterénu. Děti musí během dne několikrát zvládnout spoustu schodů. Stejně podmínky má třída dětí v posledním roce před zahájením povinné školní docházky. V přízemí je jedna třída, tam jsou děti věkem prostřední. Na otázku, proč nejsou nejmenší děti tam, mi ředitelka odpověděla, že by si tím snížili

kapacitu. Do třídy, kde jsou nyní nejmenší děti, by se jich víc nevešlo. 18 dětí je hygienické maximum.

Škola D

Ředitelka: Potřeba umístit dvouleté děti vznikla v minulém roce. Byl velký převis žádostí, většinou dětí mladších tří let. Matky měly zaměstnání a potřebovaly děti umístit. V regionu je velká nezaměstnanost. Zřizovatel jim chtěl pomoci. „*Město to vyřešilo tak, že mi sebralo prádelnu a udělalo třídu pro nejmenší. Když je jim ten rok a osm měsíců a maminka potřebuje, nemám nic proti tomu, když je místo. Ale jen do té menší třídy. Jinam mladší děti nepřijímám.*“ Celková kapacita mateřské školy je 220 dětí. Ve třídě dětí do tří let je snížený počet dětí na 18 kvůli prostoru. Jsou tam dvě učitelky. Mají upravenou dobu stravování. „*Paní učitelka je akční, potřebují se dřív najíst a jít spát. Třída má provoz od 7 do 14,30 hodin. Když rodiče potřebují děle, chodí děti do jiné třídy. Město přihlíží k tomu, zda jsou matky zaměstnané. Sociální struktura obyvatel není ideální. Mnoho lidí má dávky v hmotné nouzi. Já pak dělám všechno pro to, aby maminka místo ve školce a tím pádem práci, získala.*“

Učitelky: Paní učitelka upřesňuje slova paní ředitelky. Sice jsou ve třídě dvě učitelky, ale překrývají se maximálně 3 hodiny (jeden den v týdnu), jindy 2,5 hodiny. „*Zbytek úvazku sloužíme tím, že otevíráme nebo zavíráme školku.*“ Školní vzdělávací program je jednotný, přizpůsobený mají třídní vzdělávací program. Za problematickou považují adaptaci dětí, která má být postupná a tak trvá podstatně déle. Jinak mají pocit, že to zvládají dobře. Chybí jim pomocná síla. Uklízečka je k ruce, ale ne vždy. Uvítaly by snížení počtu dětí nebo sílu navíc. Problém v nedostatečné kvalifikaci nevidí.

Pomocný personál: Uklízečka se snaží být k dispozici, ale škola je veliká. Stává se, že nemůže vždycky hned na zavolání přijít. Ruší ji to v její práci, kterou pak sotva stihá. Kuchařka změnu příliš nepocítila. Jen musí mít dřív uvařeno, ale to jí nevadí.

Pozorování: Učitelky ve třídě si vypomáhají tím, že chodí neoficiálně do práce na odpolední směnu dřív a odcházejí dřív z té ranní. Tato ilegální úprava je zbytečná, dá se řešit oficiální změnou v pracovní době. Zbytečně tím riskují. Nevím, proč to nechce řešit paní ředitelka, ale ptát jsem se jí nechtěla. Nerada bych učitelkám uškodila. Pro všechny v mateřské škole je důležitým ukazatelem zaměstnanost matek. Na potřeby dětí příliš nehledí. Vybavení třídy je nové, vyhovující potřebám malých dětí. Byla pro ně vytvořena.

Škola E

Vedoucí učitelka: Zapisují děti od dvou let, musí z důvodu kapacity. Většinou se domlouvají s matkou na pozdějším nástupu nebo alespoň na delší době adaptace. V celkovém počtu 26 dětí jsou v letošním roce 2 mladší tří let. Jedná se o malou jednotřídní mateřskou školu v právním subjektu se základní školou. Na přijímání dětí mladších tří let byli zvyklí, dříve to bylo běžné. V posledních letech se tyto děti do mateřské školy nedostávaly, což nesli nelibě rodiče, zřizovatel i sama škola. Pokud museli rodiče vyhledat jinou školku, většinou ve městě, nechávali tam děti i v základní škole. Tím následně přišla základní škola o žáky. Základní škola je také jednotřídní (1. – 3. ročník). Jelikož jsou na horách, hojně využívají okolní přírodu. Nemají televizi ani jiné vymoženosti. „*Toho mají děti doma až až. Jsem pyšná, že to tady nepotřebujeme.*“

Pomocný personál: Nebyl na místě.

Pozorování: Paní ředitelka mne hned při telefonickém rozhovoru odkázala na vedoucí učitelku. Mateřskou školu jsem navštívila v době podzimních prázdnin, proto nebyla přítomna. V mateřské škole byl také omezen provoz, bylo přítomno 7 dětí. Přesto byla vidět z jednání učitelky značná zkušenost. Počet dětí mladších tří let je přiměřený, podmínky mají přizpůsobené, denní režim mají nastavený tak, že mladší děti dříve obědvají, předškoláci chodí později. Mezitím se malé děti uloží ke spánku. Větší děti dělají klidové činnosti nebo s nimi učitelky dělají činnosti podporující školní připravenost. Mezi mateřskou a základní školou je velmi dobrá spolupráce. Vedoucí učitelka má veškeré potřebné kompetence pro vedení mateřské školy.

Škola F

Ředitelka: V tuto chvíli přijímá děti mladší tří let omezeně. Třídy jsou sice dost naplněné, ale v každé jsou zařazeny maximálně tři děti mladší tří let. „*Často domlouvám rodičům, že velká skupina není pro dítě vhodná. Pak si najednou poradí. Jde jim také o děti, stejně jako nám. Když to nejde, snažíme se dětem pomoci s adaptací a maximálně přizpůsobit práci jejich potřebám. Kolegyně v jiné mateřské škole ve městě zkouší od letošního roku samostatnou třídu, uvidíme, jak se jim povede. Nemají finanční podporu z města. Já myslím, že bez financí to nejde. Je to hazard s dětmi i dospělými. To bych svým dětem a učitelkám neudělala. Ale to je jen můj názor, třeba se mýlím.*“ Mateřská škola pracuje v programu Začít spolu, podmínky mají přizpůsobené. Denní režim je pružný, učitelky ho

mohou upravovat dle potřeby. Ředitelka by přivítala další vzdělávání, kde by si mohly učitelky doplnit informace o raném dětství.

Učitelky: Dvě až tři děti mladší tří let nevidí učitelky jako problém, ale tři je maximum. Více už by narušilo vzdělávací program. „*Jsmo zvyklí na heterogenní uspořádání tříd, přijetí mladších dětí nám z hlediska podmínek nedělalo problém. Při našem systému práce jsou děti ve skupinkách, děti to zvládají lépe než velký kolektiv. Ze začátku musíme počítat s tím, že se nezapojují, jen zkoumají a pozorují. Dáváme jim na to dostatek času.*“

Pomocný personál: „*Není nás tu tolik, abychom mohly být všude, ale snažíme se pomoci. Hlavně v zimě při oblékání, nebo ze začátku roku s dokrmováním.*“

Pozorování: Ve třídách se děti mladší tří let doslova ztrácely. Musela jsem hledat. Bylo vidět, že jsou spokojené. V mateřské škole jsem se cítila vřídě, mile a bezpečně. Nikdo na děti nespěchal, nikdo nekřičel.

Škola G

Ředitelka: A zároveň majitelka. Dříve pracovala v jeslích a státní mateřské škole. Má dlouholeté zkušenosti. Protože se přestěhovala z Prahy do menšího městečka, kde služba péče o děti raného věku chyběla, začala v této oblasti podnikat. Nyní zařízení funguje pátým rokem. Kapacita 12 dětí je stále naplněna. Většinou dětmi, které bydlí v místním satelitu, některé vozí rodiče z okolních vesnic. Nyní mají jedno dítě mladší dvou let, ale to je výjimka. Chodí k nim i sourozenec a matka se potřebovala nutně vrátit do práce. Veškeré podmínky jsou přizpůsobené malým dětem. „*Nemám ambici, že by tu děti zůstávaly do nástupu do základní školy. Tyto děti už najdou místo v běžné mateřské škole. Pokud by zájem byl, podmínky bychom upravili. Měla jsem velkou radost, že jsme vyhověli kritériím pro zařazení do rejstříku škol. Nejen z důvodů finančních, ale i z důvodu prestiže. Zaručujeme se rodičům za kvalitu a tímto ji máme potvrzenou.*“ Personál je stálý. S učitelkou dříve ředitelka pracovala v mateřské škole, vychovatel je její syn.

Učitelka a vychovatel: Oba jsou v práci spokojeni. Vychovatel zvažuje doplnění vzdělání bakalářským studiem předškolní pedagogiky. Učitelka již studuje.

Pomocný personál: Pomocný personál škola nemá. Stravování je dováženo smluvní firmou. O úklid se starají sami. V budoucnu zvažují otevření vlastní kuchyně, ale není to jednoduché finančně, personálně ani prostorově.

Pozorování: Prostředí je klidné, tiché, čisté a veselé. Malá skupina dětí je spokojená.

2.5.2 Z ankety

V tabulce jsou zaznamenány výsledky ankety. Většina respondentů využila maximální množství odpovědí (3). Nebyl rozdíl v odpovědích učitelek, které mají s dvouletými dětmi zkušenost a těch, které dosud děti mladší tří let nevzdělávají.

Méně dětí ve třídě	75	Spolupráce s rodiči	8
Více personálu	53	Adaptace	6
Finance	32	Akceptování potřeb dítěte	5
Pevná pravidla	24	Vzdělávací nabídka	5
Podmínky	22	Hygienické požadavky	4
Vhodné prostory	19	Kvalifikovaný pedagog	3
Asistent	12	Hračky	2

2.6 Interpretace zjištěných dat

Případová studie prokázala odlišnosti v přístupu k dětem, jejich potřebám a individuálním možnostem. Některé školy si jsou dobře vědomy odlišností potřeb dětí raného věku a zodpovědnosti za kvalitu poskytované služby. Jiné školy se specifiky vzdělávání dětí mladších tří let nepočítají. Odlišné přístupy neměly souvislost se způsobem zařazení dětí do tříd (samostatně, integrací), ani s velikostí obce, kde se mateřská škola nacházela. Za největší podíl na podmínkách a kvalitě poskytovaného vzdělávání bych označila profesní kompetence jednotlivých ředitelek a učitelek.

Většina ředitelek není argumentačně vybavena pro jednání se zřizovatelem, raději se podvolí jeho vůli, i když ví, že není rozhodnutí zřizovatele správné. Zpravidla nemají ředitelky problém získat od zřizovatele vybavení, materiál a hračky. I tam, kde je rozpočet obce napjatý, každým rokem mateřské škole prostředky poskytnou. Bylo by potřeba, aby

ředitelky přesně věděly, co děti potřebují. Je škoda, když nakoupí pomůcky nebo vybavení, které je sice levnější, ale pro malé děti nevhodné.

Všechny oslovené učitelky pracovaly s dětmi mladšími tří let rády. Žádná z učitelek nepovažovala své vzdělání za nedostatečné. I ve školách, kde podmínky nebyly ideální, věděly učitelky zcela jasně, co je podstatné. Na přímou otázku odpovídaly shodně – méně dětí ve třídě a více personálu. Za další důležité aspekty péče považují změny v organizaci a denním režimu. Diskutabilními se jeví používání plen a řešení náhradního oblečení. Většinou vyžadují při přijetí dítěte, aby nemělo pleny. Tím si způsobují zbytečné rozčarování. Při přijetí dvouletého dítěte by měli s plenami počítat. Děti se v mateřské škole odnaučí rychleji samy, než když jsou stresovány nutností (ověřeno v jeslích Řásnovka, potvrzeno i ve škole B).

V mateřské škole, kde ředitel nemá představu o předškolním vzdělávání, je velmi těžké obhajovat zájmy dětí.

V tabulkách jsou přehledně uspořádány podmínky, které bývají z psychologického i pedagogického hlediska označovány jako zásadní pro umožnění kvalitního vzdělávání dětí mladších tří let. Jedná se o personální obsazení a počet dětí ve třídě.

Barevně jsou odlišeny podmínky:

Podmínky vyhovující (zeleně): vycházející z podmínek jeslí Řásnovka pro samostatné třídy, v případě integrace posouzeny respondenty i dosavadními výzkumy.

Podmínky, které mají rezervy nebo menší nedostatky (žlutě): tam, kde se nejedná o optimální stav, ani se nedají posoudit jako nevhodné. Například poměr počtu dětí a pečujících osob. Tam, kde je pomocný personál více k dispozici, jsou podmínky posouzeny jako nedostatečné, ale ne nevhodné.

Podmínky nevhodné (červeně): vše, co je pod rámeček přijatelnosti. Nejvíce takových nedostatků je v souběžném působení dvou osob, které je pro péči o děti raného věku nezbytné. (viz legenda)

legenda	optimální	nedostačující	nevhodné
----------------	------------------	----------------------	-----------------

	Samostatné třídy				
	Řásnovka	Škola A1	Škola B	Škola C	Škola D
počet dětí ve třídě	20	24	15	18	18
počet pečujících osob	3+1	2	2+1	1	2
souběžné působení 2 osob po celou dobu provozu	ano	ne	ano	ne	ne
počet dětí/ 1 pečující osobu	5	12	5	18	9
přizpůsobené věcné podmínky	ano	ne	ano	ne	ano
upravený režim dne	ano	ano	ano	ne	ano
kvalifikovaný personál	ano	ano	ano	ano	ano

	Integrace do běžné třídy			
	Škola A2	Škola E	Škola F	Škola G
počet dětí ve třídě	24	26	25/28	12
počet dětí mladších tří let	5	2	1.III	10
počet pečujících osob	1	2	2	3
souběžné působení 2 osob po celou dobu provozu	ne	ne	ne	ano
počet dětí/ 1 pečující osobu	24	13	14	4
přizpůsobené věcné podmínky	ano	ano	ano	ano
upravený režim dne	ne	ano	ano	ano
kvalifikovaný personál	ano	ano	ano	ano

Z anketního šetření jasně vyplývají priority pro zachování kvality předškolního vzdělávání při zapojení dětí mladších tří let. Silně převažují odpovědi shodné s předchozími zjištěními – zajistit nižší počet dětí ve třídě a posílit personál. Se všemi požadavky souvisí finanční možnosti. Z toho je patrné, že jsou si učitelky vědomy závažnosti problematiky a přemýšlejí o možnostech řešení.

2.7 Návrh způsobů řešení zařazování dětí mladších tří let do mateřské školy

Na základě studia legislativních dokumentů a potvrzení funkčnosti opatření v případové studii ve škole B, byly vytvořeny návrh na řešení situace v případě potřeby zařazení dětí mladších tří let k předškolnímu vzdělávání.

Návrh 1: Založení skupiny dětí ve věku 2 – 3 let v mateřské školy, provozované formou doplňkové činnosti.

Doplňkovou činnost může mateřská škola vykonávat v součinnosti se zřizovatelem. Doplňková činnost musí splňovat požadavky ust. § 27 odst. 2 písmo g) zákona 250/ 2000 Sb., o rozpočtových pravidlech územních rozpočtů. Musí navazovat na hlavní účel příspěvkové organizace, musí být povolena zřizovatelem za účelem lepšího využití svých hospodářských možností a odbornosti svých zaměstnanců, nesmí narušovat plnění hlavního účelu organizace a musí být sledována odděleně. Nesmí být založena za účelem zisku. Hospodaření doplňkové činnosti je vedeno odděleně od hlavní činnosti. Financování je v gesci zřizovatele. Výhodou je možnost vyšší spoluúčasti rodičů na finančních nákladech. Není závislá na výši úplaty za vzdělávání.

Zákon 455/ 1991 Sb., o živnostenském podnikání vymezuje vázanou živnost *Péče o děti do tří let v denním režimu*. Vázanou živnost může provozovat osoba splňující kvalifikační předpoklady. Ve zmíněné živnosti se jedná o zdravotnické a pedagogické pracovníky. V současné době je využívána bývalými jeslemi.

Činnost je kontrolována hygienickou stanicí obdobně jako mateřské školy. Nepodléhá České školní inspekci, nemusí mít vzdělávací program.

Návrh 2: samostatná třída mateřské školy pro děti ve věku 2 – 3 roky, která je plnohodnotnou součástí mateřské školy.

Školský zákon umožňuje vzdělávání dětí mladších tří let v omezeném počtu. Tomu odpovídá financování a nastavení podmínek. Při zakládání samostatné třídy by se měli zřizovatel a mateřská škola dohodnout na podmínkách, které budou upraveny. Ředitelka mateřské školy by měla přesně vyjádřit potřeby dětí raného věku a vysvětlit zřizovateli odlišnosti v organizaci třídy. V současných podmínkách je školám vyplácen normativ na dítě, ze kterého jsou hrazeny mzdové náklady za zaměstnance mateřské školy. Při snížení počtu dětí ve třídě a navýšení personálního obsazení tím vznikne rozdíl, který bude nutné dorovnat. Pokud budou podmínky upraveny, bude zachována kvalita poskytovaného předškolního vzdělávání. Zároveň bude znamenat vyšší finanční zátěž zřizovatele. Úplata za vzdělávání musí být ve stejné výši jako pro ostatní děti v mateřské škole.

Činnost je kontrolována Českou školní inspekcí. Škola musí mít ve školním nebo třídním vzdělávacím programu vyjasněné podmínky vzdělávání a nastaven vzdělávací obsah.

Obě varianty jsou vhodným řešením v případě snížení počtu dětí ve třídě a posílení pedagogického i nepedagogického personálu. V opačném případě by měla ředitelka vytvoření takové třídy odmítnout. Z hlediska bezpečnosti není možné poskytovat péči většímu počtu dětí raného věku jednou osobou. Na jednu učitelku je přijatelný počet do 6 dětí. Zásadními a zcela oprávněnými argumenty jsou specifika daná psychomotorickým vývojem dítěte.

2.8 Diskuse

Všichni, kdo se zabývají problematikou zařazování dětí mladších tří let do mateřské školy, kdo mají na srdci prospěch těchto dětí, zejména rodiče a učitelky mateřských škol, si kladou otázky, které se vzděláváním a péčí o děti mladší tří let souvisí. Na některé je možné najít odpovědi v předchozím textu. Pro přehled se na ně pokusíme najít odpovědi i nyní. Předem je nutné si uvědomit, že předložené odpovědi platí v případě, kdy bude mateřským školám umožněno nastavení optimálních podmínek. Potenciál v mateřských školách je, ale bez pomoci státu to nepůjde.

Do kolika let by mělo být dítě výhradně v rodinné péči? Rodinné zázemí je pro dítě nejdůležitější jistotou. V určitém období však dítě potřebuje získat nové zkušenosti, odpoutat se od prvotních pečovatelů. Nedá se přesně určit doba, kdy je správný čas doplnit rodinnou péči. Záleží na individualitě dítěte. Z výzkumů a dostupných zdrojů vyplývá, že je pro dítě potřebná bezpečná prvotní vazba (připoutání, attachment), která se buduje v prvním roce života. V případě zařazení dítěte do mateřské školy ve dvou letech je třeba připravit dostatečnou adaptaci. Při správném průběhu adaptačního období se případná nezralost dítěte pro pobyt v mateřské škole projeví.

Je zařazení do mateřské školy pro dítě vhodné? Rodina je odpovědná za péči a vzdělávání dětí. Přesto je vhodné, a pro mnohé rodiny potřebné, doplnit rodičovskou péči o péči institucionální. Mateřská škola poskytne dítěti kvalitní zázemí, umožní socializaci, dítě má možnost všestranně se rozvíjet. Za rozhodnutí o zařazení dítěte do kolektivu jsou plně odpovědní rodiče. Učitelka mateřské školy může a měla by být pro rodiče poradcem.

Budou v mateřské škole naplňovány potřeby dětí? Mateřské školy poskytují vzdělávání na základě osobnostního pojetí, učitelky přihlížejí k individualitě dítěte, potřeby dětí naplňují v nejvyšší možné míře. Zároveň se dítě učí určité trpělivosti při jejich naplňování, posiluje vůli, učí se pravidlům soužití. Musí vydržet, počkat, poprosit, poděkovat.

Jsou mateřské školy připravené na tyto děti? Některé ano, jiné ne. V současné době záleží na kapacitě mateřské školy. V mnohých regionech je nedostatek míst v mateřských školách a přednost při přijímání mají děti starší. Zaručeno mají místo pouze děti v posledním roce před nástupem k povinné školní docházce. Další děti jsou přijímány podle věku sestupně. S ohledem na potřeby dětí je nutné spolupracovat se zřizovatelem. Bez jeho finanční podpory není v současných podmínkách vzdělávání dětí mladších tří let možné.

Mají mateřské školy dostatek kvalifikovaného personálu pro práci s dětmi mladšími tří let? Učitelky mateřských škol splňují kvalifikační předpoklady pro práci s dětmi mladšími tří let. Učitelkám v posledních letech chybí praxe s těmito dětmi. Bylo by třeba podpořit pregraduální vzdělávání učitelek mateřských škol v oblasti raného dětství, a to zajištěním dostatečné praxe s dětmi raného věku, zapojením problematiky do vyučovaných předmětů (pedagogika, psychologie, didaktika) a možností volby specializace. Postgraduální vzdělávání by mělo nabídnout učitelkám možnost posílení potřebných kompetencí.

Jsou mateřské školy schopny připravit vhodné podmínky? Pro zajištění vhodných podmínek potřebují mateřské školy explicitní legislativní zakotvení podmínek, zejména určení počtu dětí ve třídě a posílení personálního obsazení. Pro vzdělávání dětí mladších tří let je nutné souběžné působení dvou pedagogů a zajištění asistenta či pomocné síly. V neposlední řadě potřebují podporu zřizovatele. Jak bylo zjištěno v případové studii, je řešení v současné době problematické. Záleží na osobním přístupu zřizovatele i zaměstnanců mateřské školy.

Patří dvouleté děti do mateřské školy? Patří. Dlouholeté zkušenosti mnohých pedagogů, zkušenosti ze společných zařízení jeslí a mateřské školy i vlastní zkušenosti, popsané v bakalářské práci (Splavcová, 2013) toto tvrzení potvrzují. V jeslích Řásnovka bylo v oddělení 20 dětí ve věku od dvou do tří let. Děti zde byly vzdělávány obdobně jako v běžné mateřské škole. V náplni činností převládala volná hra, doplněná o různé řízené činnosti, uskutečňované metodami a formami určenými pro vzdělávání v mateřských školách s přihlédnutím k aktuálním možnostem jednotlivých dětí.

Dvouleté děti jsou rozhodně vzdělávatelné, a to všemi metodami a formami charakteristickými pro předškolní vzdělávání. Vzhledem k nižší míře udržení pozornosti a doby zaujetí je nutné vybírat činnosti jednodušší, časově méně náročné. Pomůcky a použité materiály je třeba volit s ohledem na bezpečnost. Důležitou roli hraje důsledné a promyšlené plánování, souhra pedagogů a dosavadní zkušenosti dětí.

Všechny tyto otázky podávají ucelený přehled o závažnosti a komplikovanosti problematiky vzdělávání dětí mladších tří let v mateřské škole.

Závěr

Diplomová práce se zabývá problematikou zařazování dětí mladších tří let do mateřské školy. Rané dětství má svá specifika, která musíme mít na paměti. Téma je aktuální a názory nejsou jednotné.

Příkladem rozporů v názorech odborníků může být i internetová anketa na adrese: <http://www.evalabusova.cz/ankety/hranice.php>, kterou založila Eva Labusová, nezávislá publicistka a lektorka. Do ankety se zapojilo několik odborníků, psychologů, sociologů, pedagogů i příslušníků dalších profesí. Někteří zcela popírají možnost pozitivního vlivu instituce na vývoj dítěte, jiní naopak. Argumenty převážně vycházejí z potřeb rodin, respektive matek, které potřebují zpět do zaměstnání. I v tomto se názory respondentů rozcházejí. Co vidí jedni jako přednost, druzí kritizují. Tvrzení většinou nejsou podložena výzkumem, zakládají se na vlastní zkušenosti jednotlivých účastníků.

Problematicke se věnují i media. Nejnovějším zveřejněným příspěvkem je článek Ludmily Hamplové, *Škodlivé jesle? Pouhý mýtus*. (Lidové noviny, 31. 3. 2015, příloha Akademia, s. 14). V něm varuje před úsudky psychologů, kteří se vyjadřují bez znalosti a výzkumu, podléhají přetrvávající pověsti, kdy například Šturma uvádí existenci jeslí do souvislosti s komunistickým režimem. Uvádí zahraniční studie, které naopak potvrzují pozitivní vliv kvalitní instituce na vývoj dítěte. V poslední části se věnuje ekonomickým souvislostem a připomíná novou možnost odpočtu nákladů za jesle či mateřskou školu.

V teoretické části diplomové práce byly popsány potřeby současné rodiny, směřování vzdělávací politiky, výsledky provedených výzkumů a šetření, byla objasněna charakteristika dítěte raného věku z hlediska poznatků vývojové psychologie a předškolní pedagogiky, byly představeny nutné úpravy podmínek k zachování kvality poskytovaného vzdělávání pro všechny děti.

Praktická část v obou šetřeních potvrdila nutnost přípravy vhodných podmínek pro vzdělávání dětí mladších tří let. Ze zkušenosti jedné mateřské školy bylo možné čerpat inspiraci pro možné řešení problematiky vzdělávání dětí mladších tří let v mateřské škole v současné době. Návrh řešení je popsán výše.

Děti mladší tří let již a mateřských školách jsou. Nejdůležitějšími podmínkami jsou zajištění kvalitního prostředí, dostatečného personálního obsazení a úprava počtu dětí ve

třídě. Vzdělávání dětí mladších tří let je možné ve třídě s věkové heterogenním i homogenním uspořádáním. Z hlediska potřeb dětí je vhodnější třída s homogenním uspořádáním. Měla by být stanovena pevná věková hranice pro přijetí do mateřské školy na dva roky věku dítěte. Dřívější zapojení se jeví z psychologického hlediska nevhodným.

Na závěr bude uvedeno několik důvodů, proč by mělo být dětem mladším tří let umožněno vzdělávání v mateřských školách:

1. Dítě má právo na zabezpečení kvalitního vzdělávání.
2. Pro naplňování potřeb rodiny je nutné mít připravenou alternativu naplňování aktuálních potřeb dítěte mimo rodinu.
3. Mnohé děti se v mateřské škole poprvé setkají s pravidly, pravidelností a řádem.
4. Mateřská škola může částečně nahradit chybějícího sourozence a širší rodinu pro vytvoření základu sociálních vazeb.
5. Mateřská škola může pomoci rodičům. V rodině je často jediné dítě, rodiče mají málo času, podřizují se dítěti, chtějí dobře vychovávat, ale nevědí co, kdy, jak a proč. Učitelka se stává dostupným rádcem, který zná dítě i rodinu.
6. Mateřská škola poskytuje možnost socializace a vytváření druhotných vazeb – kamarádi, ostatní dospělí.
7. V mateřské škole se děti učí dodržovat pravidla, akceptovat kulturní a společenské normy.
8. Mateřská škola umožňuje dítěti poznávat širší okolí.
9. **Co je dítěti vštěpeno v raném věku, má velký význam pro celý život.**

Pokud budeme vycházet z potřeb dětí, je nutné postavení mateřských škol ve vztahu k dvouletým dětem upevnit, stanovit jasná pravidla a povinnosti tak, aby každý zúčastněný, mateřská škola, zřizovatel i rodiče, měl stejné informace. Doporučení nestačí. Pro zachování kvality předškolního vzdělávání v případě zařazování dětí mladších tří let jsou nutné legislativní úpravy. Jedná se o budoucnost našich dětí i celé společnosti, nelze vycházet z představ jednotlivců, které se liší vlastními zkušenostmi.

Použitá literatura a informační zdroje

BĚLINOVÁ, L. a kol.: *Program výchovné práce pro jesle a mateřské školy*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1984

BĚLINOVÁ, L. a kol.: *Metodika výchovné práce v jeslích a mateřských školách*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1986

BEZOUŠKOVÁ, M.: *Jak sladit rodinný a pracovní život*. Zdravotnické zařízení městské části Praha 4, Praha 2012

ČÁP, J., MAREŠ, J.: *Psychologie pro učitele*. Portál, s.r.o., Praha 2001, ISBN 80-7178-463-X

DE SINGLY, F.: *Sociologie současné rodiny*. Portál, s.r.o., Praha 1999, ISBN 80-7178-249-1

DOBERSKÝ, P.: *Dietní systém pro nemocnice*. Státní zdravotnické nakladatelství, Praha 1968

DRAPELA, V.: *Přehled teorií osobnosti*. Portál, s.r.o., Praha 2011, ISBN 978-80-262-0040-6

DVOŘÁKOVÁ, H.: *Pohybové činnosti v předškolním vzdělávání*. RAABE, s.r.o., Praha 2011, ISBN 978-80-86307-88-6

GEBHARTOVÁ, V.: *Jak a co číst dětem v mateřské škole*. Portál, s.r.o., Praha 2011, ISBN 978-80-7367-854-8

HAŠKOVÁ, H., SAXONBERG, S., MUDRÁK, J.: *Péče o nejmenší. Boření mýtů*. SLON, Praha 2012, ISBN 978-80-7330-228-3

HELUS, Z.: *Vyznat se v dětech*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1987, publikace č. 4-31-23/2

HELUS, Z.: *Dítě v osobnostním pojetí*. Portál, s.r.o., Praha 2009, ISBN 978-80-7367-628-5

JONÁŠOVÁ, K., FRÝDLOVÁ, P., SVOBODOVÁ, L.: *Mateřská dovolená, nebo rodičovský čas?* Gender Studies, o.p.s., Praha 2012, ISBN 978-80-86520-47-6

KASLOVÁ, M.: *Předmatické činnosti v předškolním vzdělávání*. RAABE, s.r.o., Praha 2010, ISBN 978-80-86307-96-1

KOLÁŘOVÁ, J.: *Klíč k jeslím*. Gender Studies, o.p.s., Praha 2007, ISBN 978-80-86520-22-3

KOŤÁTKOVÁ, S.: *Dítě a mateřská škola*. Grada Publishing, a.s., Praha 2008,

ISBN 978-80-247-1568-1

LAŽOVÁ, L.: *Mateřská škola komunikuje s rodiči*. Portál, s.r.o., Praha 2013.
ISBN 978-80-262-0378-0

MATĚJČEK, Z.: *Co děti nejvíc potřebují*. Portál, s.r.o., Praha 2008,
ISBN 978-80-7367-504-2

MATĚJČEK, Z.: *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Portál, s.r.o., Praha 2007,
ISBN 978-80-7367-325-3

MERTIN, V., GILLERNOVÁ, I. eds.: *Psychologie pro učitelky mateřské školy*.
Portál, s.r.o., Praha 2010. ISBN 978-80-7367-627-8

MOŽNÝ, I.: *Sociologie rodiny*. SLON, Praha 1999, ISBN 80-85850-75-3

NÁDVORNÍKOVÁ, H.: *Kognitivní činnosti v předškolním vzdělávání*. RAABE, s.r.o.,
Praha 2011. ISBN 978-80-86307-87-9

OPRAVILOVÁ, E., GEBHARTOVÁ, V.: *Léto v mateřské škole*. Portál, s.r.o., Praha 1998,
ISBN 80-7178-245-9

PIAGET, J.: *Psychologie dítěte*. Portál, s.r.o., Praha 2014, ISBN 978-80-262-0691-0

PRŮCHA, J., KOŤÁTKOVÁ, S.: *Předškolní pedagogika*. Portál, s.r.o., Praha 2013,
ISBN 978-80-262-0495-4

SPLAVCOVÁ, H.: *Specifika práce s dětmi v jeslích Řásnovka*. Bakalářská práce. 2013

SVOBODOVÁ, E.: *Prosociální činnosti v předškolním vzdělávání*. RAABE, s.r.o.,
Praha 2010. ISBN 978-80-87553-64-0

SYSLOVÁ, Z., BORKOVCOVÁ, I., PRŮCHA, J.: *Péče a vzdělávání dětí v raném věku*.
Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2014. ISBN 978-80-7478-354-8.

ŠÍMOVÁ, Z., HRKLIOVÁ, L.: *Metodika vzdělávacího kurzu Asistentka v předškolní péči*.
Zdravotnické zařízení městské části Praha 4, Praha 2014, ISBN 978-80-260-6923-2

ŠULOVÁ, L.: *Raný psychický vývoj dítěte*. Karolinum, Praha 2005,
ISBN 80-246-0877-454

VÁGNEROVÁ, M.: *Vývojová psychologie*. Karolinum, Praha 2005, ISBN 80-246-0956-8

VALÍŠOVÁ, A., KASÍKOVÁ, H. eds.: *Pedagogika pro učitele*. Grada Publishing, a.s.,
Praha 2011, ISBN 978-80-247-3357-9

Analýza podmínek a možností zařazení dětí od dvou let věku do mateřských škol a vyhodnocení dalšího řešení rozšíření péče o děti do tří let. Dostupné na: <http://www.vlada.cz/assets/media-centrum/aktualne/Analyza-podminek-a-moznosti-deti.pdf>

OECD: *Starting Strong III.* 2012. Dostupné na: <http://www.oecd.org/edu/school/startingstrongiii-aqualitytoolboxforearlychildhoodeducationandcare.htm>

Kropáčková, J.: *Specifika práce s dvouletými dětmi v mateřské škole.* Dostupné na: www.rvp.cz

LABUSOVÁ, E.: *Rodičovství, psychologie, zdraví.* <http://www.evalabusova.cz/>

SMOLÍKOVÁ, K. a kolektiv: *Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání.* Výzkumný ústav pedagogický, Praha 2004. Dostupné na: http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVP_PV-2004.pdf

Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020. Praha: MŠMT, 2014. Dostupné na: <http://www.vzdelavani2020.cz/>

Vyhláška č. 14/2005 Sb., o předškolním vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů. Dostupné na: <http://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlaska-c-14-2005-sb-o-predskolnim-vzdelavani-1>

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů. Dostupné na: <http://www.msmt.cz/dokumenty/skolsky-zakon>

Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů. Dostupné na: <http://www.msmt.cz/dokumenty/aktualni-zneni-zakona-o-pedagogickych-pracovnicich-k-1-lednu>

Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta

M.D. Rettigové 4, 116 39 Praha 1

Prohlášení žadatele o nahlédnutí do listinné podoby závěrečné práce Evidenční list Jsem si vědom/a, že závěrečná práce je autorským dílem a že informace získané nahlédnutím do zveřejněné závěrečné práce nemohou být použity k výdělečným účelům, ani nemohou být vydávány za studijní, vědeckou nebo jinou tvůrčí činnost jiné osoby než autora. Byl/a jsem seznámen/a se skutečností, že si mohu pořizovat výpisy, opisy nebo rozmnoženiny závěrečné práce, jsem však povinen/povinna s nimi nakládat jako s autorským dílem a zachovávat pravidla uvedená v předchozím odstavci tohoto prohlášení.

Pořadové číslo	Datum	Jméno a příjmení	Trvalé bydliště	Podpis
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				
8.				
9.				
10.				
11.				
12.				